

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ***

Περί των Νεομαρτύρων

Οι Νεομάρτυρες είναι μία ιδιότυπη κατηγορία Αγίων των νεότερων χρόνων, η οποία χαρακτηρίζεται από τον φορέα που επέβαλλε το μαρτύριο, δηλ. τον Τούρκο κατακτητή, και την εμμονή του Μάρτυρα στην Ορθόδοξη πίστη. Μελετητές των χρόνων της Τουρκοκρατίας, όπως ο Καισάριος Δαπόντες υπολόγιζαν, ότι ο αριθμός τους ξεπερνούσε τους χιλίους¹. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι άγνωστος, όπως και τα ονόματά τους, εκτός από 170 περίπου, για τους οποίους έχουν δημοσιευτεί βιογραφικά στοιχεία. Για παράδειγμα, ο Όσιος Νικόδημος ο Αγιορείτης περιλαμβάνει αναφορές σε 87 Νεομάρτυρες στο «Νέο Μαρτυρολόγιο» (1799), στη δεύτερη έκδοση του οποίου προστέθηκαν άλλοι επτά (1856), ο Κωνσταντίνος Σάθας παραθέτει 101 ονόματα, σημειώνοντας ότι ο κατάλογός του δεν είναι πλήρης (1872), ενώ νεότερη μελέτη, του Ιωάννη Περαντώνη, τους ανεβάζει σε 169 (1972)².

* Η παρούσα μελέτη είναι βελτιωμένη μορφή παλαιότερης, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1995. Βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η συμβολή των Νεομαρτύρων και των Εθνομαρτύρων στη διατήρηση της ελληνορθόδοξης συνείδησης των Κυπρίων», Παράδοση 13-16(1995)191-203 [= Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών 3(1997)137-156, και αποσπάσματά της στον τόμο: Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Αρχεόν Κειμένων, Κύπρος 2009, σ. 597-605].

1. «Ἐἶναι ὑπὲρ τοὺς χιλίους καὶ περισσότεροι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα, ὡς ἄγνωστα εἰς ἐμέ, γνωστά δὲ παρά τῷ Θεῷ τῷ τὰ πάντα γινώσκοντι, δέν περιέχονται εἰς αὐτὸ τό βιβλίον τῶν νεοφανῶν μαρτύρων, κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ χρόνους μαρτυρησάντων». Βλ. Καισαρίου Δαπόντε, «Ἱστορικός Κατάλογος», στον τόμο: Κωνσταντίνου Σάθα, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τ. Γ', Ενετία 1872, σ. 134.

2. Για τα έργα αυτά με τις καταγραφές του αριθμού των Νεομαρτύρων θα γίνει αναφορά στη συνέχεια.

Στην πλειονότητά τους οι Νεομάρτυρες ήταν άνθρωποι απλοί, με ταπεινά επαγγέλματα, άνδρες και γυναίκες, οι οποίοι βίωναν εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την Ορθόδοξη πνευματικότητα, δηλ. συμμετείχαν στα μυστήρια της Εκκλησίας και μελετούσαν την Αγία Γραφή. Η επίδραση της θυσίας τους στη λαϊκή συνείδηση υπήρξε τεράστια, αφού ήταν μήνυμα αντίστασης και πηγή δύναμης για τους υποδούλους και τους καλούσε να διατηρήσουν τη χριστιανική τους πίστη, η άρνηση της οποίας σήμαινε υιοθέτηση του τουρκικού προτύπου ζωής. Σε αυτό συνέτεινε το γεγονός, ότι οι περισσότεροι από τους Νεομάρτυρες προέρχονταν από τα λαϊκά στρώματα και ήταν σε άμεση συνάφεια με τους υπόλοιπους Χριστιανούς, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να στηρίζονται στην πίστη τους, αφού έβλεπαν συνανθρώπους τους, όμοιους με αυτούς, οι οποίοι δεν είχαν ζήσει πολύχρονους ασκητικούς αγώνες, να περιφρονούν τον κατακτητή και να ομολογούν θαρραλέα την αγάπη τους για τον Χριστό³.

Το χρονικό όριο της πρώτης εμφάνισης των Νεομαρτύρων τοποθετείται στα 1453, αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τον Μωάμεθ τον Β΄, και το τελευταίο στον τερματισμό της Τουρκοκρατίας. Είναι, όμως, γενικά παραδεκτό, ότι τους δύο προαναφερθέντες όρους, που προσδιορίζουν όσους περιλαμβάνονται στην κατηγορία των Νεομαρτύρων, πληρούν και πολλοί Χριστιανοί, οι οποίοι μαρτύρησαν μετά την εμφάνιση των Σελτζούκων στη Μικρά Ασία, τον 11ο αιώνα, και τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, όπως ο Νεομάρτυρας Γεώργιος στην Κρήτη το 1867⁴. Γι' αυτό, ανάμεσά τους είναι ορθότερο να συγκαταλέγονται και όσοι μαρτύρησαν από τον 11ο αιώνα και έπειτα.

3. Από την πλούσια βιβλιογραφία περί Νεομαρτύρων βλ. ενδεικτικά τις εργασίες που παρουσιάστηκαν στο θεολογικό συνέδριο, που διοργάνωσε η Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου εις τιμήν και μνήμην Νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986), Θεσσαλονίκη 1988. Επίσης βλ. τις μελέτες των Ιωάννου Αναστασίου, «Σχεδιάσμα περί των Νεομαρτύρων», στον τόμο: Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μνήμη 1821, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 9-61· Στυλιανού Παπαδοπούλου, Οι Νεομάρτυρες και το δούλον Γένος, Αθήνα 1974.

4. Σωφρονίου Ευστρατιάδου, Αγιολόγιον της Ορθοδόξου Εκκλησίας, Αθήνα 1995, σ. 96 (1η έκδοση: 1935)· Ιωάννου Περαντώνη, Λεξικόν των Νεομαρτύρων, τ. Α΄, Αθήνα 1972, σ. 131.

Οι Νεομάρτυρες, ανάλογα με τον τρόπο και τις συνθήκες του μαρτυρίου τους εντάσσονται σε τέσσερις κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει όσους σε κάποια στιγμή της ζωής τους, είτε θεληματικά, είτε βίαια, ασπάστηκαν το Ισλάμ και στη συνέχεια επέστρεψαν στη χριστιανική πίστη, την οποία και ομολόγησαν δημοσίως. Οι Μάρτυρες αυτοί δεν έμεναν ικανοποιημένοι από την επιείκεια της Εκκλησίας, η οποία ως φιλότεκνη μητέρα τους δεχόταν και πάλι στην αγκαλιά της, αλλά επεδίωκαν να αποπλύνουν το αμάρτημά τους διά του αίματος. Το αποτέλεσμα ήταν να βρουν μαρτυρικό θάνατο, μετά από φρικτά βασανιστήρια, αφού σύμφωνα με τους νόμους της εποχής, όποιος αρνιόταν το Ισλάμ έπρεπε να εκτελεστεί. Είναι γνωστοί, τουλάχιστον, 49 Νεομάρτυρες που εξώμωσαν, αλλά στη συνέχεια επανήλθαν στον Χριστιανισμό. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται και οι Κύπριοι Πολύδωρος (†1794) και Μιχαήλ (†1836). Βέβαια, η Εκκλησία δεν ενθάρρυνε την αυθόρμητη προσέλευση στο μαρτύριο⁵ και πολλοί πνευματικοί απέτρεπαν τους πρώην εξωμότες να πράξουν κάτι τέτοιο, αφού υπήρχε το ενδεχόμενο να μην αντέξουν τα βασανιστήρια και να αρνηθούν ξανά τον Χριστό. Αυτοί, όμως, δεν θεωρούσαν επαρκή τη μετάνοιά τους, αλλά επιζητούσαν να μαρτυρήσουν.

Μία δεύτερη κατηγορία Νεομαρτύρων περιλαμβάνει όσους προτίμησαν το μαρτύριο, παρά την άρνηση της χριστιανικής πίστης. Οι λόγοι που παρακινούσαν τους Οθωμανούς να τους εκτελέσουν ήταν τις περισσότερες φορές ασήμαντοι. Αρκετές φορές οφείλονταν στον φθόνο τους έναντι των Χριστιανών, ή σε κάποιες χρηματικές διαφορές, ή ακόμη σε προστριβές, που δημιουργούνταν λόγω συζητήσεων γύρω από θέματα πίστεως, ή και για οποιεσδήποτε άλλες αιτίες. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται ο Κύπριος Νεομάρτυρας Γεώργιος (†1752).

Μία τρίτη ομάδα Νεομαρτύρων περιλαμβάνει αυτούς που αγωνίστηκαν στους εθνικούς αγώνες και θυσιάστηκαν «υπέρ πίστεως και πατρίδος». Το γεγονός, ότι οι Νεομάρτυρες ήταν και Έλληνες, οι δε Εθνομάρτυρες των Επανάστασεων ήταν και Χριστιανοί, με αποτέλεσμα στα ίδια πρόσωπα να ζουν και οι δύο παραδόσεις, προκάλεσε κάποια σύγχυση, ως προς την κατάταξή τους στην ανάλογη κατηγορία. Ακόμη, αν ληφθεί υπόψη, ότι ένας μεγάλος αριθμός Εθνομαρτύρων ήταν Ορθόδοξοι κληρικοί και οι αγώνες τους ήταν και για την

5. Βλ. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, Αθήνα 1993⁴, σ. 18 (1η έκδοση: 1799, 2α: 1856, 3η: 1961), όπου το μαρτύριό τους αποκαλείται, ως «κινδυνώδες και όχι τόσο νόμιμον».

πίστη, τότε τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο. Το κριτήριο στην προκειμένη περίπτωση ήταν η αγάπη που υπερίσχυε, και τις περισσότερες φορές ήταν αυτή για την ελευθερία και την Ελλάδα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα Εθνομαρτύρων είναι οι Παπαβλαχάβας, Σαλώνων Ησαΐας, Παπαφλέσσας και Αθανάσιος Διάκος, οι οποίοι πήραν τα όπλα εναντίον του κατακτητή και απέθαναν με το σύνθημα «ελευθερία ή θάνατος». Το κίνητρο, όμως, των Νεομαρτύρων ήταν η αγάπη για την πίστη και η απόδειξη με τη θυσία τους, ότι μόνο στον Χριστό υπάρχει σωτηρία. Για τον λόγο αυτό, η Εκκλησία, από το μεγάλο πλήθος των κληρικών Εθνομαρτύρων, ελάχιστους αγιοποίησε, περιμένοντας πρώτα «την πλήρη και ανεπηρέαστον αποδοχήν των ως Αγίων, εκ μέρους του πληρώματος, και τότε να λάβει τας αποφάσεις της»⁶.

Η τέταρτη κατηγορία Νεομαρτύρων περιλαμβάνει αυτούς που από το Ισλάμ μετεστράφηκαν συγκλονισμένοι στον Χριστιανισμό, μετά που ανακάλυψαν το σωτηριώδες μήνυμά του. Το αποτέλεσμα ήταν ο μαρτυρικός τους θάνατος, μόλις γινόταν αντιληπτή η νέα τους θρησκεία⁷.

Στην Κύπρο, γνωστή ανάμεσα στον λαό ήταν η θυσία των Νεομαρτύρων Γεωργίου και Πολυδώρου, λόγω της συμπερίληψής τους στο «Νέο Μαρτυρολόγιο». Οι Νεομάρτυρες αυτοί αναγνωρίστηκαν ως Άγιοι στη λαϊκή συνείδηση και χωρίς την αγιοκατάταξή τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, που στα χρόνια εκείνα δυσκολευόταν να πράξει κάτι τέτοιο, χωρίς να προκαλέσει την οργή της Πύλης. Ο τρίτος Κύπριος Νεομάρτυρας της περιόδου της Τουρκοκρατίας, Μιχαήλ, μόλις το 1985 έγινε ευρύτερα γνωστός, μετά την επίσημη διακήρυξη της αγιότητάς του από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι και οι τρεις τους μαρτύρησαν μακριά από την ιδιαίτερη πατρίδα τους, γεγονός που αντιβαίνει προς τον γενικό κανόνα, όπως τον διέσωσε ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Νεκτάριος, σύμφωνα με τον οποίο δεν υπήρχε περιοχή στην Οθωμανική αυτοκρατορία, που να μην έχει να επιδείξει

6. Χρίστου Κρικώνη, Η Ορθόδοξος Εκκλησία πρωταγωνιστής της Εθνεγερσίας του 1821. Κληρικοί Νεομάρτυρες - Εθνομάρτυρες, Θεσσαλονίκη 1995², σ. 122.

7. Ας αναφερθεί, ότι μπορεί να γίνουν και πολλοί άλλοι λεπτομερέστεροι διαχωρισμοί, ως προς τις διάφορες κατηγορίες Νεομαρτύρων, όπως αυτοί τους οποίους παρουσίασε ο Ιωάννης Περαντώνης, «Τα αίτια και αι αφορμαί του μαρτυρίου των Νεομαρτύρων», Θεολογία 42(1971)129-138.

κάποιο Νεομάρτυρα⁸. Ωστόσο, μπορεί να υπήρξαν και στην Κύπρο Νεομάρτυρες, η μνήμη των οποίων δεν διασώθηκε, όπως συνέβη και αλλού, αφού, όπως έχει αναφερθεί, μόνο 170 περίπου ονόματα Νεομαρτύρων είναι γνωστά. Για παράδειγμα, πριν από μερικά χρόνια δημοσιεύτηκε, όπως διασώθηκε από την παράδοση, το μαρτύριο, τον Μάιο του 1750, ενός δεκαοκτάχρονου κατοίκου της κωμόπολης Μόρφου, του Μακρύδιακου, ο οποίος θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στην κατηγορία αυτή των Αγίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η περίπτωση του, όμως, δημιουργεί αρκετά ερωτηματικά ως προς την ιστορικότητά της, αφού δεν υπάρχουν προγενέστερες γραπτές μαρτυρίες, ή οποιαδήποτε θαυμαστά γεγονότα, που να επιβεβαιώνουν τα όσα αναφέρουν μεταγενέστερες προφορικές μαρτυρίες.

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Μακρύδιακος όφειλε το παρωνύμιό του στη σύνθεση της λέξης «μακρύς» και του επιθέτου «Διάκος», με το οποίο ήταν γνωστός ο πατέρας του, Νικόλαος. Ο Μακρύδιακος, του οποίου δεν έχει διασωθεί το όνομα, διακρινόταν για το ανάστημα και την εξαιρετική φωνή του, γεγονός που παρακίνησε τον σκληρό διοικητή της Μόρφου, Σαλίχ πασά, να θελήσει να τον εξισλαμίσει και, αφού τον σπουδάσει στην Κωνσταντινούπολη, να τον κάνει Χότζα. Όταν η οικογένεια του Μακρύδιακου πληροφορήθηκε την πρόθεση αυτή του πασά, ανησύχησε και φρόντισε να τον φυγαδεύσει. Εντοπίστηκε, όμως, και μεταφέρθηκε πίσω στην κωμόπολη, όπου ο Σαλίχ πασάς τον έκλεισε στη φυλακή και προσπάθησε με ποικίλους τρόπους, για τρεις συνεχείς ημέρες, να τον πείσει να αρνηθεί τη χριστιανική του πίστη.

Ο Μακρύδιακος, όμως, ήταν αποφασισμένος να παραμείνει Χριστιανός, έστω και αν αυτό θα σήμαινε τον θάνατό του. Τελικά, τον οδήγησε στη λεγόμενη «πλατεία των αλωνιών», όπου οι δήμιοι τοποθέτησαν το κεφάλι του πάνω σε έναν κομμένο κορμό δένδρου και, αφού τον ρώτησαν τρεις φορές «αν τουρκεύει» και πήραν αρνητική απάντηση, του κατάφεραν ισχυρό κτύπημα με πέλεκυ και το απέκοψαν. Σύμφωνα με την παράδοση, 40 ημέρες αργότερα απεβίωσε και η μητέρα του, από την υπερβολική της λύπη. Ο δε Σαλίχ πασάς βρήκε τραγικό θάνατο, μαζί με το χαρέμι του από έξι γυναίκες, ανάμεσα στις οποίες

8. Πατριάρχου Ιεροσολύμων Νεκταρίου, Προς τας προσκομισθείσας θέσεις των εν Ιεροσολύμοις φρατόρων διά Πέτρου του αυτών μαΐστορος περί της αρχής του Πάπα αντίρρησης, Ιάσιο 1862, σ. 209.

περιλαμβανόταν και μία δεκαπεντάχρονη Ελληνίδα, ορφανή από πατέρα και μητέρα, στον μεγάλο σεισμό, που έπληξε την κωμόπολη, το 1758⁹.

Ας σημειωθεί, ότι μία δεύτερη εκδοχή της παράδοσης, υποστηρίζει ότι, την εποχή του μαρτυρίου του, ο Μακρύδιακος ήταν εικοσαετής στην ηλικία και υπηρετούσε ως διάκονος στον ναό του Αγίου Μάμα. Αναφέρεται ακόμη, ότι ο τόπος, όπου φυγαδεύτηκε από την οικογένεια του ήταν το χωριό Αγία Ειρήνη και πως ο μεγάλος σεισμός, που έπληξε τη Μόρφου και σκότωσε τον Οθωμανό διοικητή και το χαρέμι του, έγινε το 1756 και όχι το 1758¹⁰.

Ο Άγιος Γεώργιος

Για τη ζωή και τον τόπο καταγωγής του Γεωργίου δεν έχουν διασωθεί οποιεσδήποτε πληροφορίες στη μόνη γνωστή δημοσιευμένη πηγή της εποχής, που είναι το «Νέο Μαρτυρολόγιο». Σύμφωνα με όσα αναφέρονται σε αυτό, ο Γεώργιος ήταν νεαρός στην ηλικία, ωραίος στην εμφάνιση, φρόνιμος στη συμπεριφορά και σώφρων στα ήθη. Σημειώνεται ακόμη, ότι μετέβη σε νεαρή ηλικία στην Πτολεμαΐδα, τη σημερινή Άκκρα της Παλαιστίνης, όπου προσελήφθη στην υπηρεσία κάποιου Ευρωπαίου προξένου.

Εκεί, ανάμεσα στα καθήκοντά του περιλαμβανόταν και η μέριμνα για την αγορά τροφίμων, με αποτέλεσμα να είναι υποχρεωμένος να συναλλάσσεται με κατοίκους της περιοχής, για να εξασφαλίζει διάφορα είδη πρώτης ανάγκης, όπως αυγά από μία φτωχή Τουρκάϊλα. Το γεγονός αυτό, όμως, προξένησε φθόνο σε Οθωμανίδες, με τις οποίες δεν είχε συναλλαγές, γι' αυτό και μία μέρα που επισκέφθηκε το σπίτι της γυναίκας και εξυπηρετείτο από τη νεαρή κόρη της, επειδή η ίδια απουσίαζε, αυτές άρχισαν να φωνάζουν, ότι υποσχέθηκε στην κοπέλα πως θα προσχωρούσε στον Ισλαμισμό και θα τη νυμφευόταν. Τότε, διάφοροι Οθωμανοί, που άκουσαν τις φωνές των γυναικών, τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν στο δικαστήριο. Μάταια ο Γεώργιος διαμαρτυρόταν, ότι επρόκειτο για

9. Γεωργίου Λαντίδη, «Μόρφου, ιστορική αναδρομή», Δήμοι της Κύπρου 5(1985)16. Η παράδοση για τον Μακρύδιακο ενέπνευσε στη συγγραφή σχετικού ιστορικού αφηγήματος. Βλ. Χρίστου Ταπή, «Ο Μακρύδιακος», Φωνή της Μόρφου 4(1998)46-47.

10. Κώστα Καλαθά, Μυθιστορία της Μόρφου, Λευκωσία 2002, σ. 28-29. Επίσης βλ. Μητροπολίτου Μόρφου Νεοφύτου, Ο Εθνομάρτυρας Μητροπολίτης Κυρηνείας Λαυρέντιος (1750-1821), Λευκωσία 2009, σ. 19.

ψέματα και συκοφαντίες. Σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο της εποχής, η μαρτυρία του δεν είχε καμιά ισχύ, αφού οι Οθωμανοί κατηγοροί του έδιναν διαφορετική εκδοχή για τα γεγονότα. Τότε, οι τελευταίοι τον προέτρεψαν, αρχικά με υποσχέσεις για τιμές και δώρα, και στη συνέχεια με απειλές, να εξισλαμιστεί και να νυμφευτεί την κοπέλα, ώστε να απαλλαγεί από την εναντίον του κατηγορία. Ο Γεώργιος, όμως, απέρριψε την πρότασή τους, οπότε ο δικαστής εξέδωσε διάταγμα εκτέλεσής του.

Ακολούθως, οδηγήθηκε σιδηροδέσμιος στην πλατεία της πόλης, κοντά στο τζαμί, από το οποίο είχαν εξέλθει πολλοί Οθωμανοί, επειδή ήταν Παρασκευή και ημέρα προσευχής γι' αυτούς. Εκεί, του πρότειναν και πάλιν να «τουρκίσει», αλλά ο Γεώργιος επέμενε στη χριστιανική του πίστη και έλεγξε τις πλάνες των κατηγορών του. Τότε, αυτοί τον κακοποίησαν και τελικά τον πυροβόλησαν με τα πιστόλια τους. Τόσο ήταν το μένος τους, ώστε στη συνέχεια ανέσυραν μαχαίρια και τα βύθισαν επανειλημμένα στο νεκρό σώμα του Μάρτυρα.

Όπως αναφέρει ο Όσιος Νικόδημος, ο θάνατος του Γεωργίου συνοδεύτηκε από ξαφνική θαλασσοταραχή, και μανιασμένα κύματα άρχισαν να κτυπούν με ορμή το τζαμί και το τελωνείο, λες και ήθελαν να διαμαρτυρηθούν για την άδικη εκτέλεσή του. Πολλά δε από αυτά, αν και η θάλασσα βρισκόταν σε αρκετή απόσταση από το σημείο του μαρτυρίου, έφτασαν στο νεκρό σώμα, το οποίο και έπλυναν από το χυμένο αίμα. Το γεγονός αυτό προξένησε μεγάλη εντύπωση στους Οθωμανούς, οι οποίοι απέφυγαν να αναρτήσουν το σώμα του Αγίου σε κοινή θέα, όπως έπρατταν σε παρόμοιες περιπτώσεις, αλλά επέτρεψαν την ταφή του. Τότε, η θάλασσα απέκτησε την προηγούμενη γαλήνη της, επικυρώνοντας με ένα δεύτερο θαυμαστό συμβάν την εξ Ουρανού αγιοκατάταξή του.

Ακολούθως, για τρεις συνεχείς ημέρες ένα παράξενο φως έπεφτε σαν στήλη πυρός στον τάφο του Μάρτυρα και φώτιζε την πόλη, γεγονός που ερμηνεύτηκε από τους πιστούς, ως επιβεβαίωση της ένταξης του Γεωργίου στη χορεία των Αγίων. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, ο τάφος του απέκτησε φήμη θαυματουργικών φανερώσεων και θεραπείας πολλών ασθενειών, με αποτέλεσμα να προσέρχονται σε αυτόν, ιδίως την Παρασκευή, που συνέβη το μαρτύριό του, πολλοί Χριστιανοί, οι οποίοι ζητούσαν τις μεσιτείες του, για τη σωματική και ψυχική τους υγεία¹¹.

11. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ό.π., σ. 136-137.

Το μαρτύριο του Γεωργίου έγινε ευρύτερα γνωστό στην Κύπρο, λόγω της συμπερίληψής του στους Συναξαριστές και στα Αγιολόγια¹², καθώς και σε άλλα εκκλησιαστικά και ιστορικά βιβλία¹³. Στη συνέχεια, διαδόθηκε περαιτέρω, ιδίως στα νεότερα χρόνια, λόγω δημοσίευσης μελετών για τον βίο του σε βιβλία εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου¹⁴, ή σε διάφορα έντυπα ευρείας κυκλοφορίας¹⁵.

12. Ενδεικτικά βλ. Νικοδήμου Αγιορείτου, Συναξαριστής των δώδεκα μηνών του ενιαυτού, Αθήνα 2005², τ. Β΄, σ. 551 (1η έκδοση: 1819)· Κωνσταντίνου Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής πάντων των Αγίων, Αθήνα 1892, τ. Δ΄, σ. 387-389· Σωφρονίου Ευστρατιάδου, Αγιολόγιον, ό.π., σ. 96.

13. Για παράδειγμα βλ. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ό.π., σ. 136-137· Κωνσταντίνου Σάθα, «Κατάλογος των από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι του 1811 έτους υπέρ της χριστιανικής πίστεως μαρτυρησάντων», Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τ. Γ΄, ό.π., σ. 609· Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Οι Νεομάρτυρες, Αθήνα 1970³, σ. 80-82 (1η έκδοση: 1922, 2η: 1934)· Του ιδίου, Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας (1571-1878), Αθήνα 1929, σ. 99· Χρυσοστόμου Κυκκώτη, «Κύπριοι Άγιοι επί Τουρκοκρατίας», Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος 11(1956)282-284.

14. Ιωάννου Φουντούλη, «Γεώργιος ο Κύπριος», Θρησκευτική Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 4ος, Αθήνα 1964, σ. 446· Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Κύπρος. Η Αγία Νήσος, Αθήνα 1968, σ. 16· Ιωάννου Περαντώνη, Λεξικόν των Νεομαρτύρων, τ. Α΄, ό.π., σ. 102-104· Ανωνύμου, «Γεώργιος ο Νεομάρτυς», Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τ. 4ος, Λευκωσία 1986, σ. 44-45.

15. Ανωνύμου, «Ο Άγιος Γεώργιος ο Κύπριος Νεομάρτυς (†25 Απριλίου 1752)», Ζωοποιός Σταυρός 47(1988)126-127, όπου σημειώνεται ότι για τη μεταφορά των αγίων λειψάνων του στην Κύπρο είχε πρωτοστατήσει ο μοναχός Νίκανδρος Σταυροβουνιώτης· Γεωργίου Κάκκουρα, «Ο Κύπριος Άγιος Γεώργιος ο Νεομάρτυρας», Αγωνιστική Πορεία 69(1989)1, 3 [= Πνευματική Έπαλξη 1(1993)12-13]· Ανδρέα Κυριακού, «Ο Άγιος Γεώργιος ο Κύπριος», Ορθόδοξη Μαρτυρία 36(1992)56-58· Παπασταύρου Παπαγαθαγγέλου, Μορφές που άγιασαν την Κύπρο, Λευκωσία 1998⁵, σ. 322-327· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Νεομάρτυρας Γεώργιος», Πολίτης, 6.5.2001.

Ανηγέρθησαν δε παρεκκλήσια στις Μονές Αγίου Γεωργίου Μαυροβουνίου και Μαχαιρά, καθώς και αλλού, προς τιμήν του¹⁶.

Τα λείψανα του Γεωργίου παρέμειναν εντός του τάφου του από την εποχή του μαρτυρίου του μέχρι την 29η Μαρτίου 1963, οπότε, μετά από παράκληση του Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1950-1977) Μακαρίου Γ΄ προς τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Βενέδικτο, πραγματοποιήθηκε ανακομιδή τους από τον Μητροπολίτη Ναζαρέτ Ισίδωρο, παρόντων των Ηγουμένων Άκκρης Μεθοδίου, Χάιφας Διονυσίου και Μαχαιρά Ελπιδίου, του Σταυροβουνιώτη μοναχού Νικάνδρου και άλλων. Στη συνέχεια διαφυλάχθηκαν, μέσα σε κατάλληλη λειψανοθήκη, στον παρακείμενο ναό του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου, για να διαμετακομισθούν στην Κύπρο¹⁷.

Για τη μεταφορά τους μετέβη στην Παλαιστίνη αντιπροσωπεία της Ιεράς Συνόδου της Κυπριακής Εκκλησίας, αποτελούμενη από τον Χωρεπίσκοπο Τριμθούντος Γεώργιο Παυλίδη και τον διευθυντή του Γραφείου του Αρχιεπισκόπου Ανδρέα Μιτσίδη, που προέβη στις δέουσες ενέργειες. Η αντιπροσωπεία επέστρεψε, στις 13 Απριλίου 1967, στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας, όπου τα ιερά λείψανα παρελήφθησαν από τον Μακάριο. Ακολούθως, σχηματίσθηκε πομπή, που κατευθύνθηκε στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννου, όπου εναποτέθηκαν προσωρινά. Ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος σκόπευε να ανεγείρει ναό προς τιμήν του Αγίου, κάτι, όμως, που δεν μπόρεσε να υλοποιήσει, εξαιτίας της τουρκικής εισβολής, που συνέβη το 1974. Αργότερα, τα τίμια λείψανα διαφυλάχθηκαν στον ναό του Αγίου Γεωργίου, στον Άγιο Δομέτιο.

Όπως έχει αναφερθεί, στο «Νέο Μαρτυρολόγιο», που αποτελεί τη μοναδική δημοσιευμένη πηγή για τη ζωή του Γεωργίου, δεν γίνεται οποιαδήποτε αναφορά στην ημερομηνία του μαρτυρίου του, αλλά απλώς ότι συνέβη ημέρα Παρασκευή.

16. Για τους ναούς αυτούς βλ. Αρχιμανδρίτου Συμεών, Η Μονή Αγίου Γεωργίου Μαυροβουνίου, Κύπρος 2005², σ. 13· Νίκου Νικολαΐδη, Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά, Κύπρος 2001, σ. 167-168, αντιστοίχως.

17. Ανδρέα Μιτσίδη, «Η εις Κύπρον μετακομιδή των ιερών λειψάνων του Κυπρίου Αγίου Γεωργίου του Νεομάρτυρος», Απόστολος Βαρνάβας 28(1967)111-112, 215-221. Για την πρόθεση του Μακαρίου να ανεγείρει ναό προς τιμή του Γεωργίου και φωτογραφία από την υποδοχή των λειψάνων του βλ. Ανδρέα Μιτσίδη, Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄. Εκκλησιαστικά - Κοινωνικά, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 5 και τ. Β΄, Λευκωσία 1997, σ. 513, αντιστοίχως.

Γι' αυτό και είχε υιοθετηθεί να συνεορτάζεται με τον Άγιο Γεώργιο τον Τροπαιοφόρο, στις 23 Απριλίου, ενώ σε κάποιους Συναξαριστές σημειώθηκε, αυθαίρετα, ως ημέρα τιμής της μνήμης του η 25η Απριλίου. Στα νεότερα χρόνια, όμως, τόσο στην ακολουθία του, που συντάχθηκε το 1972 από τον υμνογράφο Γεράσιμο Μικραγιαννανίτη, όσο και στα «Κύπρια Μηναία», που εκδόθηκαν πρόσφατα, ορίστηκε ως ημέρα εορτασμού του η 13η Απριλίου, κατά την οποία έγινε η μεταφορά των λειψάνων του στην Κύπρο¹⁸.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι η πρόσφατη μελέτη των αγιογραφιών των 34 Νεομαρτύρων, που κοσμούν το καθολικό της Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου του Αγίου Όρους, συντέινει ώστε να εντοπιστεί ανάμεσά τους μία με την επιγραφή «Νεομάρτυρας Ιωάννης εκ Κύπρου». Όπως είναι γνωστό, το καθολικό ανηγέρθη στα 1763, με χρήματα που συγκέντρωσε μετά από πολύχρονη ζητεία ο Ξηροποταμηνός λόγιος μοναχός Καισάριος Δαπόντες (1713-1784), και αγιογραφήθηκε στα 1783, από το συνεργείο των Βορειοηπειρωτών ζωγράφων Αθανασίου, Κωνσταντίνου και Ναούμ. Ο Νεομάρτυρας απεικονίζεται ως αγένειος νέος να κρατεί σταυρό, ενώ σχετική επιγραφή αναφέρει ότι μαρτύρησε τον Οκτώβριο του 1745¹⁹.

Στην πραγματικότητα, όμως, δεν πρόκειται για ακόμη ένα Κύπριο Νεομάρτυρα, αφού Ιωάννης είναι το όνομα του Γεωργίου, όπως διαπιστώθηκε μετά τον εντοπισμό σχετικού χειρογράφου, όπου αναγράφεται το μαρτύριό του, πανομοιότυπο, σχεδόν, με αυτό που περιλαμβάνεται στο «Νέο Μαρτυρολόγιο» του Οσίου Νικοδήμου. Σε αυτό διευκρινίζεται επίσης, η πραγματική χρονολογία του μαρτυρίου, που είναι ο Οκτώβριος του 1745 ή ο ίδιος μήνας του αμέσως

18. Γερασίμου Μικραγιαννανίτη, Ακολουθία του Αγίου Ενδόξου Νεομάρτυρος Γεωργίου του εκ Κύπρου, Λευκωσία 1972· Θεοχάρους Σχίζα (επιμ.), Κύπρια Μηναία, τ. ΣΤ', Λευκωσία 1999, σ. 125-138, όπου παρατίθεται η ακολουθία και σχετική βιβλιογραφία για τον βίο του Νεομάρτυρα.

19. Μιλτιάδη Πολυβίου, «Ο Καισάριος Δαπόντες και οι απεικονίσεις Νεομαρτύρων στο καθολικό της Μονής Ξηροποτάμου», Ελληνικά 46(1996)119. Στην Κύπρο, το όνομα του Νεομάρτυρα έγινε γνωστό από δημοσίευση φωτογραφίας της σχετικής τοιχογραφίας του στο περιοδικό της Ιεράς Μονής Σταυροβουνίου, Ζωοποιός Σταυρός 71(1990)56.

επόμενου έτους, όπως σημειώνεται χαρακτηριστικά²⁰. Η γνωστοποίηση της εύρεσης του χειρογράφου συνέτεινε και στην ορθή πλέον αναγραφή του ονόματος του Νεομάρτυρα στις τοιχογραφίες και αγιογραφίες που τον απεικονίζουν, όπως σε αυτήν στο παρεκκλήσι των Κυπρίων Αγίων της Μονής Σταυροβουνίου, όπου αναγράφεται «Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Γεώργιος ὁ Κύπριος ὁ καὶ Ἰωάννης καλούμενος καὶ ἐν Πτολεμαῖδι μαρτυρήσας. 1745».

Ίσως, η λανθασμένη αναφορά στο όνομα και στη χρονολογία του μαρτυρίου του Γεωργίου - Ιωάννη στο «Νέο Μαρτυρολόγιο» να προέκυψε από λάθος πληροφόρηση που είχε ο Όσιος Νικόδημος, ο οποίος, από το Άγιο Όρος, όπου διέμενε, συνέλεγε, μέσω αλληλογραφίας, βιογραφίες Νεομαρτύρων. Είναι δε πολύ πιθανόν, η σύγχυση στο όνομά του να προήλθε από τον παρακείμενο στον τάφο του ναό του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου, στον οποίο κατεξοχήν τελείτο ο εορτασμός της μνήμης του.

Ο Άγιος Πολύδωρος

Ο Πολύδωρος συνδέεται με το αναγεννητικό κίνημα των Κολλυβάδων, η εμφάνιση του οποίου, κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, σηματοδοτεί την έναρξη μιας δυναμικής προσπάθειας για επιστροφή στη γνήσια ορθόδοξη πνευματικότητα και την πατερική παράδοση. Τότε, μερικοί μοναχοί, με επικεφαλής τον εμψυχωτή του κινήματος Μητροπολίτη Κορινθίας Μακάριο Νοταρά (†1805), τον ασκητή - ησυχαστή συγγραφέα Νικόδημο τον Αγιορείτη (†1809) και τον λόγιο Αθανάσιο τον Πάριο (†1813), πρωτοστάτησαν στον αγώνα αυτό. Οι Κολλυβάδες συνιστούσαν τη συχνή συμμετοχή, μετά από κατάλληλη προετοιμασία, στο μυστήριο της θείας ευχαριστίας, την τήρηση του εκκλησιαστικού τυπικού και τη συνεχή μελέτη της Αγίας Γραφής και των πατερικών συγγραμμάτων, και άσκησαν μεγάλη επίδραση, τόσο στους σύγχρονούς τους, όσο και στις μεταγενέστερες γενεές. Το γεγονός, άλλωστε, ότι Μακάριος, Νικόδημος και Αθανάσιος είναι αναγνωρισμένοι Άγιοι της Εκκλησίας χαρακτηρίζει και τη γενικότερη απήχηση του έργου τους.

Σύμφωνα με τον Όσιο Νικόδημο, ο Πολύδωρος γεννήθηκε στη Λευκωσία από γονείς ευσεβείς και θεοφοβούμενους, τον Χατζηλούκα και τη Λουρδανού.

20. Λόγοι δεοντολογίας δεν μας επιτρέπουν να αναφερθούμε περαιτέρω στο θέμα, εν αναμονή της έκδοσης του χειρογράφου από τους μελετητές, που το έχουν εντοπίσει.

Αρχικά διδάχθηκε τα ελληνικά γράμματα στη γενέτειρά του και στη συνέχεια ασχολήθηκε με το εμπόριο και, όπως ήταν έξυπνος και δημιουργικός, πέτυχε στην εργασία του. Συχνά πραγματοποιούσε και ταξίδια εκτός Κύπρου, όπως στην Αίγυπτο, όπου γνωρίστηκε με ένα πλούσιο Ζακυνθινό εξωμότη, κοντά στον οποίο εργάστηκε ως γραμματικός. Ζώντας σε ένα τέτοιο περιβάλλον σταδιακά το φρόνημά του διαφοροποιήθηκε, με αποτέλεσμα να πάρει την απόφαση, ενώ βρισκόταν σε κατάσταση μέθης σε ένα γλέντι, να αλλαγοπιστήσει. Όπως έμμεσα πληροφορούμαστε από τον βίο του, αυτό συνέβη το 1793, ένα δηλαδή χρόνο πριν από το μαρτύριό του.

Αμέσως μετά, όμως, όταν συνήλθε από τη μέθη, άρχισε να βασανίζεται από τύψεις και ενοχές και ήταν βαθύτατα λυπημένος για την πράξη του να εξομώσει. Γι' αυτό και με την πρώτη ευκαιρία εγκατέλειψε την Αίγυπτο και κατέφυγε στη Βηρυτό, όπου εξομολογήθηκε το αμάρτημά του στον τοπικό Μητροπολίτη, ο οποίος, αφού τον άκουσε προσεκτικά και τον νουθέτησε πατρικά, τον έστειλε σε κάποιο μοναστήρι του Λιβάνιου Όρους, για περισυλλογή και άσκηση. Τον συμβούλεψε δε να ησυχάσει εκεί την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής του 1794 και το Πάσχα, όπως του ανέφερε, θα μετέβαινε ο ίδιος να τον συναντήσει, για να τον χρίσει με το Άγιο Μύρο, δείγμα ότι η Εκκλησία τον δεχόταν και πάλι στους κόλπους της.

Στη συνέχεια, όμως, ο Πολύδωρος, που γνώριζε ότι, αν οι Οθωμανοί μάθαιναν για τις πράξεις του Μητροπολίτη, θα ετίθετο σε κίνδυνο η ζωή του, εγκατέλειψε τον Λίβανο και μετέβη στην Πτολεμαΐδα, με σκοπό να ομολογήσει δημοσίως τη χριστιανική του πίστη. Ωστόσο, ο τοπικός Μητροπολίτης δεν του επέτρεψε κάτι τέτοιο και του ανέφερε, ότι, σύμφωνα με την εκκλησιαστική παράδοση, η ομολογία του έπρεπε να γίνει στον τόπο, όπου είχε εξομώσει. Γι' αυτό, ο Άγιος αποφάσισε να επιστρέψει στην Αίγυπτο και επιβιβάστηκε σε κάποιο καράβι, που έκανε το σχετικό δρομολόγιο, το οποίο τελικά, λόγω θαλασσοταραχής, προσάραξε στη Γιάφα. Τότε, ο Πολύδωρος, βλέποντας τα πολλά προβλήματα, που παρεμπόδιζαν τη μετάβασή του στην Αίγυπτο, επιβιβάστηκε σε άλλο καράβι για τη Χίο, με σκοπό να μαρτυρήσει στο νησί αυτό. Από κάποια αιτία, όμως, εμποδίστηκε και πάλι στη διαδρομή του, με αποτέλεσμα να αναθεωρήσει και αυτή την απόφασή του και, στις 13 Ιουνίου 1794, να αναχωρήσει για τη Σμύρνη.

Οι πνευματικοί της πόλης αυτής, όμως, τον εμπόδισαν να πραγματοποιήσει τον σκοπό του, γιατί οι εκεί Τούρκοι ήταν εξαγριωμένοι και υπήρχε ενδεχόμενο να

προβούν σε μαζικές σφαγές, λόγω της ταπείνωσης που τους είχε προκαλέσει η θαρραλέα στάση του Αλέξανδρου του Δερβίση, ο οποίος είχε μαρτυρήσει, στις 26 Μαΐου 1794. Γι' αυτό και ο Πολύδωρος επέστρεψε στη Χίο, στις 11 Ιουλίου, και κατέφυγε για κάποιο χρονικό διάστημα κοντά σε έναν «πνευματικόν πατέρα ξένον» και του ανέφερε, ότι διακαής του πόθος ήταν να ξεπλύνει με το αίμα του την άρνηση της χριστιανικής του πίστης. Ο τελευταίος τον συμβούλευσε να προετοιμαστεί πρώτα με περισυλλογή και άσκηση, όπως και έπραξε, αφού για σαράντα περίπου μέρες έζησε προσευχόμενος, νηστεύοντας και μελετώντας την Αγία Γραφή. Στη συνέχεια, αφού εξομολογήθηκε και πάλι, χρίσθηκε με Άγιο Μύρο και κοινώνησε των Αχράντων Μυστηρίων. Ήταν πλέον έτοιμος πνευματικά, για να ομολογήσει δημόσια τη χριστιανική του πίστη.

Τελικά, στις 25 Αυγούστου, ανεχώρησε για τη Νέα Έφεσο της Μικράς Ασίας, συνοδευόμενος από ένα θεοσεβή μοναχό, που ανέλαβε να τον στηρίζει και ενισχύει. Στην πόλη αυτή αφίχθη την 1η Σεπτεμβρίου και κατέφυγε στον Μουφτή, από τον οποίο ζήτησε και πήρε γραπτή απόφαση, ότι ήταν νόμιμο αν του έδιδαν κάτι, που δεν άξιζε, να το επέστρεφε πίσω, και εννοούσε τη μουσουλμανική πίστη. Στη συνέχεια μετέβη στον Καδή, στον οποίο έδωσε την προηγούμενη απόφαση και ομολόγησε ότι ήταν Χριστιανός. Ο Οθωμανός αξιωματούχος, που φαίνεται ότι δεν ήθελε να τον υποβάλει στο μαρτύριο, τον προέτρεψε να εγκαταλείψει τη Νέα Έφεσο για οποιοδήποτε άλλο μέρος επιθυμούσε και άγνωστος μεταξύ αγνώστων να ζήσει, όπως ήθελε. Διεξήχθη τότε ευρύτατη συζήτηση μεταξύ τους, με τον Πολύδωρο να επιζητεί το μαρτύριο.

Τότε, ο Καδής διέταξε να τον φυλακίσουν μέχρι την επόμενη μέρα, που τον παρουσίασαν μπροστά στους προύχοντες Οθωμανούς της πόλης. Οι τελευταίοι του πρότειναν επίσης να εγκαταλείψει την πόλη και να ζήσει ως Χριστιανός, όπου επιθυμούσε. Ο Πολύδωρος, όμως, απέρριψε την πρότασή τους, δηλώνοντας και πάλιν τη χριστιανική του πίστη. Παρά δε τις προσφορές σε πλούτη και τιμές, ούτως ώστε να μην αρνηθεί το Ισλάμ, αυτός εξακολουθούσε να ομολογεί τη χριστιανική του πίστη. Τον οδήγησαν και πάλι στη φυλακή, όπου τον υπέβαλαν σε φρικτά βασανιστήρια. Τελικά τον απαγχόνισαν, στις 3 Σεπτεμβρίου 1794, ημέρα Κυριακή, και αφού τον άφησαν για τρεις μέρες στην αγχόνη, επέτρεψαν την ταφή του, σε τοποθεσία «επάνω από τα μνήματα των Αρμενίων».

Πολύ γρήγορα, ο Πολύδωρος απέκτησε φήμη θαυματουργού Αγίου, αφού αμέσως μετά τον θάνατό του συνέβη το εξής γεγονός, όπως το αφηγήθηκε ο «αξιόπιστος Ιερομόναχος», ο οποίος τον συνόδευσε στη Νέα Έφεσο. Στην πόλη

αυτή ζούσε κάποιος Χριστιανός ονόματι Νικόλαος, ο οποίος βασανιζόταν από δαιμόνιο, που μιλούσε διά του στόματός του και πολλές φορές αποκάλυπτε πράξεις μυστικές των κατοίκων. Γι' αυτό και, ενεργώντας φιλανθρώπως, ο Ιερομόναχος τον επισκέφθηκε στο σπίτι του, έχοντας μαζί του μέρος από το σχοινί, με το οποίο κρέμασαν τον Κύπριο Νεομάρτυρα, και δάκτυλό του. Επετίμησε δε το δαιμόνιο, που εξήλθε από τον άνθρωπο, ο οποίος και θεραπεύτηκε με τη χάρη του Θεού, «που ενοικούσε εις τα τίμια λείψανα του αγίου μάρτυρος»²¹.

Ο σεβασμός και η τιμή των πιστών προς τον Πολύδωρο υπήρξε άμεσος και ο εορτασμός της μνήμης του καθιερώθηκε να πραγματοποιείται στις 3 Σεπτεμβρίου, ημέρα του μαρτυρίου του. Συντάχθηκε δε, για τον σκοπό αυτό, σχετική ακολουθία, που περιελήφθη τόσο στο «Νέο Μαρτυρολόγιο», όσο και στο «Νέο Χιακό Λειμωνάριο».

Ο Όσιος Νικόδημος δεν αναφέρει άλλες πληροφορίες για τον πνευματικό, ο οποίος παρακίνησε τον Νεομάρτυρα να αγωνιστεί πρώτα με νηστείες, προσευχές και αναγνώσεις ψυχωφελών βιβλίων, και μετά, αφού εξομολογηθεί και κοινωνήσει, να αναζητήσει το μαρτύριο. Από δύο επιστολές, όμως, που σώζονται σε Κώδικα της βιβλιοθήκης της Μονής του Σινά, γνωρίζουμε ότι πρόκειται για τον Μακάριο Νοταρά, ο οποίος διέμενε τότε στη Χίο.

Η πρώτη από αυτές, ημερομηνίας 24 Νοεμβρίου 1794, εστάλη από τον Μακάριο προς τον Σκευοφύλακα Ραφαήλ Σιναΐτη και σε αυτήν αναφέρεται στη γνωριμία του με τον Πολύδωρο και στους πνευματικούς αγώνες του τελευταίου, ώστε να προετοιμαστεί, κατά το δυνατόν καλύτερα, για το μαρτύριο. Στη συνέχεια αποκαλεί τον Ραφαήλ πνευματικό και Γέροντα του Νεομάρτυρα και τον πληροφορεί για τη μεγάλη λύπη που αισθανόταν, για την πράξη του να αλλαξοπιστήσει. Ακόμη, αναφέρει πως ο Πολύδωρος τον παρότρυνε να ενημερώσει τον Ραφαήλ για την έμπρακτη μετάνοιά του, ώστε να μεταστραφεί η λύπη του σε χαρά. Τονίζει, επίσης, τη σημασία του μαρτυρίου του για τον λαό και αναφέρει, ότι απέστειλλε, μαζί με την επιστολή, σχετικό υπόμνημα για τον βίο και

21. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ό.π., σ. 230-236. Ο βίος του Αγίου αναδημοσιεύτηκε στον τόμο: Χριστοφόρου Γεραζούνη (επιμ.), Μακαρίου Νοταρά - Αθανασίου Παρίου - Νικηφόρου Χίου: Νέον Χιακόν Λειμωνάριον, Χίος 1992⁷, σ. 41-45 (1η έκδοση: 1819, 2α: 1855-57, 3η: 1873, 4η: 1913, 5η: 1930, 6η: 1968).

το μαρτύριό του, με την παράκληση να μεριμνήσει να διαδοθεί ευρύτερα, χάριν πνευματικής ωφέλειας των πιστών, καθώς και μέρος της αγχόνης, που τον κρέμασαν, και τμήμα του υποκαμίσου του, ως ευλογία για τη Μονή του Σινά.

Στη δεύτερη επιστολή, ημερομηνίας 20 Μαρτίου 1795, που σώζεται στον Κώδικα, ο Ραφαήλ ευχαριστεί με θερμά λόγια τον Μακάριο, για την πνευματική στήριξη, που παρέσχε στον Πολύδωρο, και εκφράζει τη χαρά του για το θάρρος, που επέδειξε. Σημειώνει ακόμη, ότι ενημέρωσε τους πατέρες της Μονής Σινά, για το μαρτύριό του και πληροφορεί τον Μακάριο, ότι δόξασαν τον Θεό, που του έδωσε δύναμη για να αντέξει στα βασανιστήρια. Ακόμη, τον ενημερώνει, ότι εντός των προσεχών ημερών θα αφικνείτο από την Κύπρο ο αυτάδελφος του Πολυδώρου, Ιερομόναχος Χρύσανθος, πιθανότατα Σιναΐτης μοναχός, τον οποίο και θα πληροφορούσε για τη θαρραλέα στάση, που επέδειξε ο Μάρτυρας²².

Η αναφορά του Μακαρίου σε υπόμνημα, που έγραψε για τον βίο του Πολυδώρου, αποκαλύπτει ότι υπήρξε ο πρώτος του βιογράφος. Στη συνέχεια, κατά μία άποψη, ο βίος του εμπλουτίστηκε με νεότερα στοιχεία από τον Νικηφόρο τον Χίο, επίσης εξέχουσα φυσιογνωμία του κινήματος των Κολλυβάδων, και, όπως έχει αναφερθεί, περιελήφθη στο «Νέο Μαρτυρολόγιο» και στο «Νέο Χιακό Λειμωνάριο»²³. Στον Νικηφόρο τον Χίο οφείλεται, πιθανότατα, και η ακολουθία του, που επίσης περιελήφθη στα δύο προαναφερθέντα βιβλία²⁴, όπως μπορούμε να

22. Τις δύο επιστολές πρωτοδημοσίευσε ο Κωνσταντίνος Άμαντος, Σιναΐτικά μνημεία ανέκδοτα, Αθήναι 1928, σ. 102-105. Ακολουθως αναδημοσιεύτηκαν από διάφορους συγγραφείς, όπως το ~ ~ Αντώνιο Χαροκόπο, Ο Άγιος Μακάριος ο Νοταράς, Μητροπολίτης Κορίνθου (1731-1805), Αθήνα 2001, σ. 116-118, Î-È Κωνσταντίνο Παπουλίδη, Μακάριος Νοταράς (1731-1805) Αρχιεπίσκοπος πρώην Κορινθίας, Αθήναι 1974, σ. 116-117 (μόνο η επιστολή Μακαρίου).

23. Στυλιανού Παπαδοπούλου, Άγιος Μακάριος Κορίνθου, ο Γενάρχης του Φιλοκαλισμού, Αθήνα 2000, σ. 104, 118-119· Φωτίου Δημητρακοπούλου, Ο Όσιος Νήφων (1736-1809) και η Ιερά Μονή Ευαγγελισμού Σκιάθου, Αθήνα 2004, σ. 45.

24. Για την ακολουθία του Αγίου Πολυδώρου βλ. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ό.π., σ. 224-230, 236-239· Χριστοφόρου Γεραζούνη (επιμ.), Νέον Χιακόν Λειμωνάριον, ό.π., σ. 34-41.

συμπεράνουμε από διάφορες έμμεσες μαρτυρίες²⁵. Το υπόμνημα του Μακαρίου σήμερα θεωρείται απολεσθέν. Ωστόσο, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε εντελώς το ενδεχόμενο να είναι ταυτόσημο με αυτό που εξέδωσε ο Όσιος Νικόδημος, αφού τα μαρτύρια των Πολυδώρου και Θεοδώρου, όπως υποστηρίζεται από πηγές της εποχής, κοινοποιήθηκαν στον Νικόδημο από τον Μακάριο²⁶.

Σημαντικές πληροφορίες για την πνευματική ενίσχυση, που παρέσχε προς τον Κύπριο Νεομάρτυρα ο Μακάριος Νοταράς, διασώζει και ο βιογράφος του τελευταίου, Αθανάσιος Πάριος, ο οποίος τον αποκαλεί «αλείπτη Μαρτύρων», δηλαδή πνευματικό καθοδηγητή και εμπυχωτή τους, και αναφέρεται στη σχέση του με τον Πολύδωρο²⁷. Συνδέεται δηλαδή ο τελευταίος είτε με προσωπική - πνευματική σχέση, είτε με τη συγγραφή βιογραφικών κειμένων και με τους τρεις σημαντικότερους εκπροσώπους του κινήματος των Κολλυβάδων, Μακάριο Νοταρά, Νικόδημο Αγιορείτη και Αθανάσιο Πάριο.

Αναφορά στο μαρτύριό του Πολυδώρου γίνεται και σε χειρόγραφο του έτους 1889, που έγραψε ο Κωνσταντίνος Βεϊνόγλου (1857-1925) από τη Νέα Έφεσο, και το οποίο παρουσιάζει μερικές διαφορές από το κείμενο του «Νέου Μαρτυρολογίου», ίσως γιατί γράφτηκε με βάση την τοπική παράδοση και αρκετά χρόνια μετά τα γεγονότα. Διασώζει, όμως, πολλές πληροφορίες για την τύχη των αγίων λειψάνων του, γι' αυτό και τυγχάνει άξιο ιδιαίτερης προσοχής.

Σύμφωνα με τον Βεϊνόγλου, ο οποίος, όπως αναφέρει, άντλησε τις πληροφορίες του από άτομα, που είχαν γνωρίσει τον Πολύδωρο, ο Άγιος καταγόταν από καλή οικογένεια της Κύπρου και ήταν ωραίος στην όψη και καλοκάγαθος. Επίσης, ήταν αρκούντως μορφωμένος για την εποχή και γνώριζε την τουρκική και ιταλική γλώσσα. Υπηρετούσε δε ως γραμματέας σε κάποιον πασά της Αιγύπτου, ο οποίος εντυπωσιασμένος από τα πολλά χαρίσματά του θέλησε να τον εξισλαμίσει και να τον νυμφεύσει με τη μονάκριβη θυγατέρα του. Γι' αυτό

25. Για παράδειγμα, στον βίο του Οσίου Νήφωνος του Χίου σημειώνεται ότι ο Νικηφόρος έγραψε πολλούς βίους και ακολουθίες Νεομαρτύρων, όπως του Πολυδώρου. Βλ. Φωτίου Δημητρακοπούλου, Ο Όσιος Νήφων, ό.π., σ. 45.

26. Συμεών Πασχαλίδης, Το υμναγιολογικό έργο των Κολλυβάδων, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 85-86, 185.

27. Αθανασίου Παρίου, «Βίος και πολιτεία του εν Αγίοις πατρός ημών Μακαρίου Αρχιεπισκόπου Κορίνθου του Νοταρά», στον τόμο: Νέον Χιακόν Λειμωνάριον, ό.π., σ. 242.

προσπάθησε με πολλούς τρόπους να πείσει τον νεαρό Κύπριο να προσχωρήσει στο Ισλάμ και να απολαύσει τα οφέλη, που θα απέρρεαν από τη νέα θρησκεία του. Ο Πολύδωρος, όμως, αρνείτο επιμόνως κάτι τέτοιο, οπότε ο πασάς μετεχειρίσθη δόλο και σε ένα συμπόσιο που διοργάνωσε κατάφερε να μεθύσει τον γραμματέα του και να αποσπάσει δήλωσή του για εξισλαμισμό του. Στη συνέχεια κάλεσε αμέσως χότζα «για να αποτυπώσει επί του νέου τον τύπο του Ισλάμ», ενώ εξήγγειλε στους παρευρισκόμενους τον αρραβώνα του με τη θυγατέρα του.

Όπως αναφέρει ο Βεϊνόγλου, όταν την επομένη ο Πολύδωρος συνήλθε από τη μέθη και αντελήφθη τι έπραξε, μετανόησε πικρά και αναζήτησε τρόπο να διαφύγει από την Αίγυπτο και να μεταβεί σε άγνωστο μέρος, για να ζήσει ως Χριστιανός. Η ευκαιρία δεν άργησε να βρεθεί και επιβιβάστηκε κρυφά σε πλοίο που απέπλευσε από την Αλεξάνδρεια για το Άγιο Όρος, όπου εξομολογήθηκε το αμάρτημά του σε Ηγούμενο τοπικής Μονής. Ακολουθώντας, ο τελευταίος παρακίνησε τον πρώην εξωμότη να «λάβει το βάπτισμα του αίματος, διά να αποπλύνει το αμάρτημά του», ενέργεια για την οποία ο συγγραφέας του χειρογράφου εκφράζει την απαρésκειά του. Όπως σημειώνει, ο Πολύδωρος αποδέχθηκε τη συμβουλή αυτή και μετέβη στη Σμύρνη, για να μαρτυρήσει. Ο Μητροπολίτης της πόλης, όμως, δεν συμφώνησε με την πρόθεσή του και, όταν διαπίστωσε ότι αυτός επέμενε, τον έστειλε στον προύχοντα της Νέας Εφέσου Εμμανουήλ Βεϊνόγλου, ο οποίος επίσης προσπάθησε να τον αποτρέψει, διαβεβαιώνοντάς τον ότι θα είχε τη συγχώρεση των Αρχιερέων και τη χωρίς όρους αποδοχή του από τους Χριστιανούς.

Ωστόσο, ο Πολύδωρος επέμενε στην απόφασή του, οπότε ο Βεϊνόγλου τον έθεσε υπό επιτήρηση, για να αποτρέψει τη δημόσια ομολογία της χριστιανικής του πίστης. Παρόλα αυτά, όμως, ο πρώην εξωμότης κατάφερε να διαφύγει και να μεταβεί στον Καδή της πόλης, όπου διηγήθηκε τα σχετικά με τον εξισλαμισμό του. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο χειρόγραφο, ο τελευταίος συμπεριφέρθηκε με φιλότιμο τρόπο προς τον Πολύδωρο και τον παρακίνησε να μεταβεί σε όποιο μέρος ήθελε και να ζήσει λατρεύοντας τον Θεό, που επιθυμούσε. Ο Πολύδωρος, όμως, επέμενε, οπότε ο Καδής υποχρεώθηκε να δώσει οδηγίες για να τον φυλακίσουν. Ο Βεϊνόγλου δωροδότησε τότε τον Οθωμανό αξιωματούχο, που απελευθέρωσε τον νεαρό Κύπριο. Στο μεταξύ, οι Τούρκοι της Σμύρνης εξαγριώθηκαν από την εξέλιξη αυτή και αποφάσισαν να τον επαναφέρουν στον Ισλαμισμό, γεγονός που πληροφορήθηκε ο Έλληνας προύχοντας, ο οποίος τον φυγάδευσε στη Σάμο.

Ο Πολύδωρος, όμως, αναζητούσε διακαώς το μαρτύριο. Γι' αυτό, όπως αναφέρεται στο χειρόγραφο, επέστρεψε από τη Σάμο και παραδόθηκε στις Οθωμανικές αρχές της Νέας Εφέσου, που τον έριξαν στη φυλακή και τον βασάνισαν άγρια. Τελικά τον οδήγησαν στην αγχόνη, αποφεύγοντας να τον κατατομήσουν, για να αποτρέψουν «τη βάπτισή του εντός του αίματος», όπως ζητούσε ο Μάρτυρας. Όμως, την ώρα του απαγχονισμού, ισχυρή αιμορραγία προκάλεσε ακατάσχετη ροή αίματος από τη μύτη του, με αποτέλεσμα να υλοποιηθεί έτσι η επιθυμία του.

Ακολούθως, οι Χριστιανοί κάτοικοι της Νέας Εφέσου έλαβαν άδεια και έθαψαν το σώμα του Αγίου εκτός του κοιμητηρίου τους, αποφεύγοντες έτσι να δηλώσουν τη χριστιανική ταυτότητά του και να προκαλέσουν περαιτέρω τους Οθωμανούς. Στη συνέχεια, όπως σημειώνεται, ο Εμμανουήλ Βεϊνόγλου πραγματοποίησε ανακομιδή των οστών του και κράτησε την Κάρα του, την οποία τοποθέτησε σε αργυρή θήκη και φύλαξε ως ιερό λείψανο. Σε μεταγενέστερο στάδιο, αυτή περιήλθε στην κατοχή του γιου του, από τον οποίο εκλάπη κατά τη διάρκεια της Ελληνικής επανάστασης, οπότε Τούρκοι είχαν εισέλθει στο σπίτι του και το λεηλάτησαν. Ανεκτήθη, όμως, από τους Χριστιανούς, με πρωτοβουλία του Επισκόπου Κρήνης και Ανέων Μακαρίου και τοποθετήθηκε στον ναό της Νέας Εφέσου.

Όπως αναφέρεται στο χειρόγραφο, οι κάτοικοι της πόλης απέδιδαν θαυματουργικές ιδιότητες στην Κάρα και τη μετέφεραν στα σπίτια τους, όποτε είχαν κάποιο βαριά άρρωστο. Τέλος, σημειώνεται ότι, σύμφωνα με αφήγηση, που ο συγγραφέας άκουσε από τη γιαγιά του, ο δήμιος, ο οποίος είχε απαγχονίσει τον Πολύδωρο, απέκοψε το σχοινί της αγχόνης σε πολλά τεμάχια και το πωλούσε στους Χριστιανούς, έναντι σημαντικού ποσού χρημάτων. Οι τελευταίοι, όπως γράφει, τα χρησιμοποιούσαν για να θεραπεύονται από τον πυρετό, προφανώς θέτοντάς το επί της κεφαλής τους και επικαλούμενοι τις πρεσβείες του²⁸.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι το θάρρος και η παρρησία, που επέδειξε ο Πολύδωρος ενέπνευσαν και άλλους Νεομάρτυρες της εποχής να ομολογήσουν δημόσια την πίστη τους, όπως τον Θεόδωρο τον Βυζάντιο, ο οποίος μαρτύρησε στη Μυτιλήνη, στις 17 Φεβρουαρίου 1795. Ο Νεομάρτυρας αυτός είχε επίσης προσχωρήσει στον Ισλαμισμό, αλλά στη συνέχεια μετανόησε πικρά για την πράξη

28. Κωνσταντίνου Βεϊνόγλου, «Ιστορία της εν Νέα Εφέσω οικογενείας Βεϊνόγλου», Μικρασιατικά Χρονικά 12(1965)417-421.

του και κατέφυγε κοντά στον Μακάριο Νοταρά, από τον οποίο εμπυχώθηκε για να μαρτυρήσει. Όπως σημειώνεται στον βίο του, στην πορεία του προς το μαρτύριο επικαλείτο τη βοήθεια του Πολυδώρου και ζητούσε από τον συνοδό του, Γέροντα μοναχό, μετά τον θάνατό του να μεταβεί στη γενέτειρά του και να παρηγορήσει τους γονείς του, όπως είχε πράξει και για τους γονείς του Κύπριου Νεομάρτυρα²⁹. Ωστόσο, για την επίσκεψη αυτή στην Κύπρο δεν έχει διασωθεί οποιαδήποτε άλλη πληροφορία.

Το όνομα του Γέροντα μοναχού δεν αναφέρεται, δυστυχώς, στις πηγές. Όπως είναι, όμως, γνωστό, εκτός από τον Πολύδωρο και τον Θεόδωρο τον Βυζάντιο, στη Χίο κατέφυγαν την ίδια περίοδο και οι Νεομάρτυρες Μάρκος ο Νέος (†1801), Δημήτριος ο Πελοποννήσιος (†1803) και Αγγελής ο Αργεΐος (†1813), οι περισσότεροι από τους οποίους συνδέθηκαν με τη Μονή του Αγίου Γεωργίου στα Ρεστά, την οποία ίδρυσε ο Νείλος ο Καλόγνωμος, Γέροντας του Οσίου Νικηφόρου του Χίου (†1821)³⁰. Με τη Μονή αυτή συνδεόταν και ο Μακάριος ο Νοταράς, ο οποίος εγκαταβίωνε στο παρακείμενο κάθισμα των Αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου (ή του Αγίου Μακαρίου) και ενίσχυσε πνευματικά τους Πολύδωρο και Θεόδωρο, παραχωρώντας τους, ανάμεσα στα άλλα, και συνοδό στην πορεία τους προς το μαρτύριο³¹. Ίσως, ο τελευταίος να ταυτίζεται με τον Νείλο τον Καλόγνωμο, όπως μπορούμε να υποθέσουμε από αναφορά σε χειρόγραφο, που αφορά στον κτήτορα της Μονής του Ευαγγελισμού στη Σκιάθο, Όσιο Νήφωνα,

29. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ό.π., σ. 247-256· Χριστοφόρου Γεραζούνη (επιμ.), Νέον Χιακόν Λειμωνάριον, ό.π., σ. 221-226, 242, όπου αρκετές αναφορές στον Πολύδωρο και την ενίσχυση που παρείχε ο βίος του στον Θεόδωρο τον Βυζάντιο, καθώς και για την πνευματική σχέση αμφοτέρων με τον Μακάριο Νοταρά.

30. Για τους Νεομάρτυρες, που συνδέονται με τη Χίο και τον πνευματικό κύκλο του Μακαρίου του Νοταρά, βλ. Αντωνίου Χαροκόπου, Ο Άγιος Μακάριος, ό.π., σ. 115, 124-125.

31. Πόπης Χαλκιά - Στεφάνου, Τα Μοναστήρια της Χίου, Αθήνα 2003, σ. 199, 215· Κωνσταντίνου Κανέλλου, Όσιος Νήφων ο Χίος, ο ηγιασμένος των Κολλυβάδων, Ιθάκη 2003, σ. 79.

όπου σημειώνεται ότι αυτός ήταν που «εχειραγώγησε εις το μαρτύριον» τους Πολύδωρο και Θεόδωρο³². Ωστόσο σαφής μαρτυρία ελλείπει.

Το μαρτύριο του Πολυδώρου έγινε ευρύτερα γνωστό στην Κύπρο, λόγω της συμπερίληψής του στους Συναξαριστές και στα Αγιολόγια³³, καθώς και σε άλλα εκκλησιαστικά και ιστορικά βιβλία³⁴. Διαδόθηκε δε περαιτέρω στα νεότερα χρόνια, λόγω δημοσίευσης σχετικών μελετών σε βιβλία εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου³⁵, ή σε άλλα έντυπα ευρείας κυκλοφορίας³⁶, γεγονός που συνέτεινε, ώστε σήμερα

32. Φωτίου Δημητρακοπούλου, Ο Όσιος Νήφων, ό.π., σ. 45, όπου η σχετική μαρτυρία παρατίθεται στον βίο του Οσίου.

33. Ενδεικτικά βλ. Χριστοφόρου Γεραζούνη (επιμ.), Νέον Χιακόν Λειμωνάριον, ό.π., σ. 41-45· Νικοδήμου Αγιορείτου, Συναξαριστής, τ. Α΄, ό.π., σ. 27· Κωνσταντίνου Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής, ό.π., τ. Θ΄, Αθήνα 1894, σ. 61-69· Σωφρονίου Ευστρατιάδου, Αγιολόγιον, ό.π., σ. 396.

34. Για παράδειγμα βλ. Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, ό.π., σ. 230-236· Κωνσταντίνου Σάθα, «Κατάλογος», ό.π., σ. 610· Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Οι Νεομάρτυρες, ό.π., σ. 97-98· Του ιδίου, Η Εκκλησία Κύπρου, ό.π., σ. 100· Χρυσοστόμου Κυκκώτη, «Κύπριοι Άγιοι», ό.π., σ. 279-282· Ιακώβου Μαλλιάρου, Ο Άγιος Νεομάρτυς Πολύδωρος, Αθήνα 1961.

35. Χρυσοστόμου Κυκκώτη, «Κύπριοι Άγιοι», ό.π., σ. 279-282· Ιωάννου Περαντώνη, «Πολύδωρος», Θρησκευτική Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 10ος, Αθήνα 1966, σ. 519-520· Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Κύπρος. Η Αγία Νήσος, ό.π., σ. 38· Ανωνύμου, Α΄. Του Αγίου Παναρέτου Μητροπολίτου Πάφου, βίος και πολιτεία, ακολουθία και λόγος πανηγυρικός. Β΄. Του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Πολυδώρου, βίος και ακολουθία, Λευκωσία 1971, σ. 37-64· Ιωάννου Περαντώνη, Λεξικόν των Νεομαρτύρων, τ. Γ΄, ό.π., σ. 434-438· Στυλιανού Παπαδοπούλου, Οι Νεομάρτυρες και το δούλον Γένος, ό.π., σ. 144-158· Ανωνύμου, «Πολύδωρος ο Νεομάρτυς», Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τ. 11ος, Λευκωσία 1989, σ. 375.

36. Ενδεικτικά βλ. Γεωργίου Γεωργιάδου, «Ο Άγιος Πολύδωρος Νεομάρτυς ο εκ Κύπρου», Ορθόδοξη Μαρτυρία 6(1982)41-42· Παπασταύρου Παπαγαθαγγέλου, Μορφές που άγιασαν την Κύπρο, ό.π., σ. 17-24 (= Δήμου Λευκωσίας, Η Λευκωσία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (1571-1878), Λευκωσία 1987, σ. 30-35)· Θεοχάρους Σχίζα (επιμ.), Κύπρια Μηναία, τ. Α΄, Λευκωσία 1994, σ. 31-50, όπου παρατίθεται η ακολουθία, ο βίος και σχετική βιβλιογραφία για τον Άγιο· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Νεομάρτυρας Πολύδωρος ο Κύπριος (Διακόσια χρόνια από το μαρτύριό του)»,

να είναι υπό ανέγερση μεγάλος ενοριακός ναός προς τιμήν του, στο προάστιο της Λευκωσίας Καϊμακλί.

Ας σημειωθεί, ότι η μνήμη του Πολυδώρου συντηρήθηκε και από δυνατή παράδοση, που δημιουργήθηκε από μέλη της οικογένειάς του, κάποια από τα οποία διέμεναν στην παλαιά πόλη της Λευκωσίας και έφεραν το όνομά του. Σύμφωνα με σχετική μαρτυρία των χρόνων του Μεσοπολέμου, απόγονοί του διέσωζαν Μαρτυρολόγιο με τον βίο του σε έντυπη μορφή και τελούσαν γιορτή προς τιμήν του³⁷. Επίσης, είχαν μεριμνήσει, για να αγιογραφηθεί εικόνα του, που σήμερα φυλάσσεται σε ιδιωτική συλλογή³⁸. Ακόμη, μέχρι τη δεκαετία του 1940 περίπου, εσώζετο το σπίτι, στο οποίο είχε γεννηθεί, ένα διώροφο παλιό αρχοντικό στην αρχή της οδού Σόλωνος, στη συνοικία Τρυπιώτη. Σε αυτό διέμεναν δύο μακρινές συγγενισσές του, μέχρι που απεβίωσαν, οπότε γκρεμίστηκε και στη θέση του ανεγέρθηκαν σύγχρονες κατοικίες³⁹. Εθεωρείτο δε, σύμφωνα με σχετικά δημοσιεύματα, «ο Άγιος της Λευκωσίας»⁴⁰.

Η Τίμια Κάρα του Πολυδώρου κινδύνευσε στα χρόνια της Μικρασιατικής καταστροφής να μαγαριστεί από τους Τούρκους, αλλά διεσώθη από τον

Ορθόδοξη Μαρτυρία 44(1994)10-14· Του ιδίου, «Το κίνημα των Κολλυβάδων και ο Κύπριος Νεομάρτυρας Πολύδωρος», Πολίτης, 1.9.1999· Γεωργίου Κάκκουρα, «Ο Άγιος Νεομάρτυρας Πολύδωρος», Πνευματική Έπαλξη 55(2004)116-121, 56(2004)180-183.

37. Παρθενίου Κυρμίτση, «Ο Άγιος Νεομάρτυς Πολύδωρος ο εκ Λευκωσίας», Απόστολος Βαρνάβας 7(1935)186.

38. Δήμου Λευκωσίας, Η Λευκωσία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ό.π., σ. 35, 99· Αριστεΐδη Κουδουνάρη, «Οικογένεια Τριανταφυλλίδη», Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών 7(2005)15-18.

39. Αγνής Μιχαηλίδη, Χώρα η παλιά Λευκωσία, Λευκωσία 1985², σ. 53-55. Αναφορά στους απογόνους του Αγίου γίνεται και στον τύπο της Αγγλοκρατίας. Ενδεικτικά, εφημερίδα της εποχής αναφέρει τα ακόλουθα: «Ἡ κατοικία, ἐν ἧ ἔγεννήθη, ἐσώζετο ἀκεραία ἐν τῇ ἐνορία Τρυπιώτη, κατὰ τὴν ὁδὸν Σόλωνος... Τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Πολυδώρου ἑορτάζουσι κατ' ἔτος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Τρυπιώτου οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ». Βλ. Φωνή της Κύπρου, 10.9.1949.

40. «Ὁ Ἅγιος Πολύδωρος εἶναι ὁ Ἅγιος τῆς Λευκωσίας. Ἡ ἑορτὴ αὐτοῦ ἐτελέσθη τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Τρυπιώτου...». Βλ. Φωνή της Κύπρου, 9.9.1950.

Ιεροδιάκονο και αργότερα Πρωτοσύγκελλο του Μητροπολίτη Εφέσου Ιωακείμ, Κύριλλο Ψύλλα (†1941), ο οποίος τη μετέφερε με πολλούς κινδύνους στην Ελλάδα και την κατέθεσε στον ναό της Αγίας Αικατερίνης στην Πλάκα⁴¹. Στις 23 Οκτωβρίου 1968, μετά από ενέργειες του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ και άδεια του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Ιερωνύμου, η Κάρα μεταφέρθηκε από τον Χωρεπίσκοπο Κωνσταντίας και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο (1977-2006) Κύπρου Χρυσόστομο στην Κύπρο, όπου την παρέλαβε ο Μακάριος. Ακολουθώντας, εξετέθη σε λαϊκό προσκύνημα στον ναό του Τρυπιώτη, μέχρι την 26η Νοεμβρίου 1968, οπότε ο Χωρεπίσκοπος Κωνσταντίας την επανέφερε στην Αθήνα⁴².

Ο Άγιος Μιχαήλ

Πολύτιμες πληροφορίες για τον βίο και το μαρτύριο του Μιχαήλ αντλούμε από κείμενο που έγραψε, το 1843, ο μοναχός Ιάκωβος του Μετοχίου Άγιος Αθανάσιος Σαμοθράκης, της Ιεράς Μονής Ιβήρων του Αγίου Όρους, όπου αναφέρεται ότι μαρτύρησε με άλλους τέσσερις Χριστιανούς στη Μάκρη της Θράκης, στις 6 Απριλίου 1835. Το μικρό χρονικό διάστημα, που μεσολάβησε ανάμεσα στον μαρτυρικό θάνατό τους και στη συγγραφή του κειμένου, καθώς και η επικύρωσή του από τον επίτροπο του Μητροπολίτη Μαρωνείας, Επίσκοπο Τραϊανουπόλεως Άνθιμο, μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ιστορικά ακριβή τα όσα περιγράφονται. Αυτό, όμως, που έχει αμφισβητηθεί είναι η αναφορά, ότι μαρτύρησαν τη Δευτέρα του Θωμά, στις 6 Απριλίου 1835, αφού το έτος αυτό η

41. Ο Ιερομόναχος Κύριλλος ανάλωσε τη μετέπειτα ζωή του στην υπηρεσία των Μικρασιατών πορσφύγων. Απεβίωσε το 1941. Βλ. Ανωνύμου, «Χρονικά», Πάνταινος 33(1941)94. Για τον ρόλο του στη διάσωση και μεταφορά της Τιμίας Κάρας του Αγίου Πολυδώρου στην Αθήνα αναφέρονται οι Παρθένιος Κυρμίτης, «Ο Άγιος Νεομάρτυς Πολύδωρος», ό.π., σ. 191-192, και Νικόλαος Λανίτης, «Κυπριακή Αγιολογία», Κυπριακά Γράμματα 2(1935)103-104. Σύμφωνα με τον Παπασταύρο Παπαγαθαγγέλου, Μορφές που άγιασαν την Κύπρο, ό.π., σ. 23, ο Κύριλλος κατάφερε να διαφύγει με την Τιμία Κάρα από τη Μικρά Ασία μεταμφιεσμένος σε γριά.

42. Ανδρέα Μιτσιδη, «Η εις Κύπρον μεταφορά της Τιμίας Κάρας του Κυπρίου Αγίου Πολυδώρου», Απόστολος Βαρνάβας 29(1968)366-368, όπου δημοσιεύονται επίσης οι σχετικές επιστολές, που αντάλλαξαν για το θέμα οι Μακάριος και Ιερώνυμος.

Δευτέρα του Θωμά δεν συνέπιπτε με την 6η Απριλίου, κάτι που συνέβη το αμέσως επόμενο, το οποίο είναι και το πλέον πιθανόν έτος του μαρτυρίου τους. Εξάλλου, σε εικόνα τους που αγιογραφήθηκε την εποχή αυτή στη Σαμοθράκη σημειώνεται ότι το μαρτύριό τους συνέβη στις 6 Απριλίου 1836. Το πιθανότερο είναι, ότι η σχετική σύγχυση προήλθε από παρανόηση της χρονολογίας του μαρτυρίου τους στο πρωτότυπο χειρόγραφο⁴³.

Στο κείμενο του Ιακώβου δεν δίνονται πολλά στοιχεία για τη ζωή του Μιχαήλ, όπως για παράδειγμα από ποιο μέρος της Κύπρου καταγόταν, ούτε πότε εγκατεστάθη στη Σαμοθράκη, όπου διέμενε την περίοδο της έναρξης της Ελληνικής επανάστασης του 1821. Τότε, όπως αναφέρεται, ο Μιχαήλ, ο οποίος ήταν και ο μεγαλύτερος σε ηλικία από τους υπολοίπους, φοβήθηκε και εξώμωσε, για να γλυτώσει τη ζωή του από τους Οθωμανούς, που επέδραμαν στο νησί, εκτέλεσαν τους άντρες και συνέλαβαν τα γυναικόπαιδα, τα οποία πώλησαν σε άλλες περιοχές. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και τέσσερις νεαροί κάτοικοι, οι Γεώργιος, Μανουήλ, Θεόδωρος και έτερος Γεώργιος, ο νεότερος, οι οποίοι πωλήθηκαν ως δούλοι και εξισλαμίσθηκαν με δόλο.

Η λήξη της Επανάστασης και η ανακήρυξη του ελληνικού κράτους δημιούργησαν νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, γεγονός που συνέτεινε, ώστε να περιοριστούν οι διώξεις σε βάρος των Χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τότε, οι πέντε εξωμότες κατάφεραν να επιστρέψουν στη Σαμοθράκη, όπου επανήλθαν στη χριστιανική πίστη και, αφού χρίστηκαν με άγιο μύρο και ανέλαβαν τα πατρικά τους κτήματα, ζούσαν ενωμένοι με τους υπόλοιπους Χριστιανούς. Όμως, σύμφωνα με τους νόμους της εποχής, η άρνηση του Ισλάμ τιμωρείτο με θάνατο, γι' αυτό και προτρέπονταν από τους ομοχώριούς τους να μεταβούν στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, όπου μπορούσαν να ζήσουν χωρίς κινδύνους.

Παρόμοια συμβουλή τους έδωσε και ο Επίσκοπος Τραϊανουπόλεως, ο οποίος ζήτησε και τη γνώμη του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ' για την τυχόν βοήθεια, που θα μπορούσε να παράσχει η Εκκλησία, στην περίπτωση, κατά την οποία οι Οθωμανικές Αρχές αποφάσιζαν να εφαρμόσουν τον ισλαμικό νόμο. Η απάντηση του Πατριάρχη ήταν κατηγορηματική: η Εκκλησία ήταν ανήμπορη να

43. Μητροπολίτου Αλεξανδρουπόλεως Ανθίμου, Οι Άγιοι ένδοξοι πέντε Νεομάρτυρες εκ Σαμοθράκης και εν Μάκρη Έβρου αθλήσαντες Εμμανουήλ, Γεώργιος, Μιχαήλ, Θεόδωρος και Γεώργιος, Αλεξανδρούπολη 1997, σ. 10.

βοηθήσει και συμβούλευε και αυτός τους πρώην εξωμότες, αν ήθελαν, να αναχωρήσουν το ταχύτερο δυνατόν για την Ελλάδα, προκειμένου να σώσουν τη ζωή τους. Αυτοί, όμως, αρνήθηκαν δηλώνοντας ότι είχαν αποφασίσει να παραμείνουν στον τόπο που αλλαξοπίστησαν και, αν χρειαζόταν, να μαρτυρήσουν και διά του αίματος να εξαλείψουν το αμάρτημά τους.

Σύντομα, το γεγονός της θρησκευτικής μεταστροφής τους διέρρευσε στους Οθωμανούς κατοίκους της Σαμοθράκης και της γειτονικής Θράκης, οι οποίοι το κατάγγειλαν στον Οθωμανό Διοικητή και στον Καδή της περιοχής. Οι τελευταίοι τους συνέλαβαν και, αφού τους εκφόβισαν και απέσπασαν αρκετά χρήματα, τους άφησαν ελεύθερους. Το ίδιο συνέβαινε με κάθε νέο Διοικητή, που έστελλε η Πύλη στη Μάκρη, πόλη της Θράκης που βρίσκεται κοντά στην Αλεξανδρούπολη, στα διοικητικά όρια της οποίας υπαγόταν η Σαμοθράκη. Πιο σκληρός από αυτούς ήταν κάποιος Απτιραχμάν εφένδης, ο οποίος επισκέφθηκε το νησί και, αφού τους κάλεσε να παρουσιαστούν ενώπιόν του, προσπάθησε αρχικά, με δήθεν καλό τρόπο, να τους πείσει να επανέλθουν στη μουσουλμανική θρησκεία. Όταν, όμως, διαπίστωσε πως ήταν αποφασισμένοι να μαρτυρήσουν, παρά να αρνηθούν τη χριστιανική τους πίστη, διέταξε και τους φυλάκισαν. Στη συνέχεια, αφού έλαβε χρήματα και αυτός, τους απελευθέρωσε και επέστρεψε στη Μάκρη.

Μετά τον Απτιραχμάν ανέλαβε τη διοίκηση της περιοχής ο Αλβανός Τζελάλ μπέης, ο οποίος ήταν ευρέως γνωστός για τον τυραννικό χαρακτήρα του. Τότε, ο Απτιραχμάν ήλθε σε συνεννόηση μαζί του και έδωσε οδηγίες να συλληφθούν οι πέντε και να μεταφερθούν στη Μάκρη, όπου τους έκλεισαν στη φυλακή και τοποθέτησαν τα πόδια τους στο λεγόμενο «τιμωρητικό ξύλο». Στη συνέχεια ο Τζελάλ μπέης τους ανέκρινε και όταν διαπίστωσε την πρόθεσή τους να μαρτυρήσουν, παρά να ομολογήσουν πίστη στο Ισλάμ, τους έκλεισε ξανά στη φυλακή, όπου τους αλυσόδεσε, καθιστώντας τη ζωή τους βασανιστική.

Τη φορά αυτή οι συλληφθέντες προαισθάνθηκαν το επικείμενο τέλος τους, γι' αυτό και ενημέρωσαν τους Χριστιανούς κατοίκους της Μάκρης, για την επιθυμία τους να κοινωνήσουν των αχράντων μυστηρίων. Σε σύσκεψη που έγινε τότε ανάμεσα στους προύχοντες και στον ιερέα της πόλης αποφασίσθηκε να κατηγορηθεί ο τελευταίος ψευδώς στις Οθωμανικές Αρχές για φοροδιαφυγή, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να συλληφθεί και να κλειστεί στη φυλακή. Εκεί, αφού εξομολόγησε τους Μάρτυρες, τους κοινώνησε με τα άχραντα μυστήρια, που μετέφερε μυστικά μαζί του.

Τρεις ημέρες αργότερα ο Τζελάλ μπέης διέταξε και μετέφεραν μπροστά του τον Μανουήλ, ο οποίος, όταν είχε πωληθεί στην Αίγυπτο φοίτησε σε ισλαμικό σχολείο και εξέμαθε καλά την αραβική γλώσσα και τη διδασκαλία του Κορανίου. Ακολούθως, του κατέστησε σαφές, ότι η εμμονή τους στον Χριστιανισμό θα σήμαινε την εκτέλεσή τους και τον προέτρεψε να προσποιηθεί πως επανερχόταν στο Ισλάμ και να ζούσε στη συνέχεια ως Χριστιανός. Τα ίδια τόνισε και στον Κύπριο Μιχαήλ, καθώς και στους άλλους τρεις, οι οποίοι επίσης οδηγήθηκαν ενώπιόν του. Όλοι τους, όμως, ομολόγησαν ξανά τη χριστιανική τους πίστη, ο δε Μανουήλ, ως καλός γνώστης της μουσουλμανικής θρησκείας, έλεγξε με παρρησία τον Αλβανό τύραννο και τις πλάνες του Ισλάμ. Τότε, ο Τζελάλ μπέης τους έκλεισε και πάλι στη φυλακή και ζήτησε την επικύρωση της θανατικής εκτέλεσής τους από τον Διοικητή της επαρχίας, Βασάφ εφένδη, ο οποίος έδρευε στην Κωνσταντινούπολη.

Είκοσι τρεις ημέρες αργότερα και αφού οι πέντε συλληφθέντες υπέφεραν τα πάνδεινα, γνωστοποιήθηκε στη Μάκρη η έγκριση της θανατικής καταδίκης τους. Την αμέσως επόμενη μέρα, Δευτέρα του Θωμά, στις 6 Απριλίου 1836, οι δήμιοι οδήγησαν τον Μιχαήλ στη μέση του παζαριού και εκεί, αφού τον βασάνισαν και τον προέτρεψαν ξανά να αρνηθεί τη χριστιανική πίστη, τον κατακρεούργησαν με τα ξίφη τους. Ακολούθως, αφού μετέφεραν τους υπόλοιπους τέσσερις στο μέρος εκείνο της πόλης, όπου έκειτο το κατακρεουργημένο σώμα του Μιχαήλ, με σκοπό να τους εκφοβίσουν, απαγχόνισαν τους Θεόδωρο και Γεώργιο και έριξαν από ύψος σε σιδερένια καρφιά, που ήταν καρφωμένα σε σανίδες, τον Μανουήλ και τον νεότερο Γεώργιο, όπου ο μεν πρώτος βρήκε μαρτυρικό θάνατο, ο δε δεύτερος, κατά θαυμαστό τρόπο, δεν έπαθε τίποτε, αφού στράβωσαν τα καρφιά.

Τότε, οι δήμιοι έφεραν μάλιστα και έφτιαξε ξανά τα καρφιά και έριξαν και πάλιν τον νεαρό Γεώργιο. Το τέλος του ήταν βασανιστικό, αφού παρέμεινε ζωντανός για 24 ώρες σε αυτά, μέχρι που ένας από τους δημίους τον αποτελείωσε με το πιστόλι του. Όπως αναφέρει ο συγγραφέας του χειρογράφου, μοναχός Ιάκωβος, κατά τη διάρκεια του μαρτυρίου του πολλοί Χριστιανοί της πόλης μετέβαιναν πλησίον του και τον ενθάρρυναν, ενώ άλλοι του ζητούσαν να μεσιτεύσει στον Θεό, για να τερματιστεί η πανώλη, που έπληττε την περίοδο αυτή τη Θράκη. Πολλοί δε εμβάπτιζαν παπύρους στο αίμα των Μαρτύρων και τους έπαιρναν χάριν ευλογίας στα σπίτια τους, όπου συντελέστηκαν πολλά θαύματα σε ασθενείς, ακόμη και σε Τουρκάλλες.

Φαίνεται ότι με την εκτέλεση των πέντε διαφωνούσαν πολλοί Οθωμανοί αξιωματούχοι, όπως κάποιος υψηλά ιστάμενος ονόματι Μουσταφά πασάς, ο οποίος θα διερχόταν από τη Μάκρη τις μέρες εκείνες. Γι' αυτό και ο Τζελάλ μπέης έδωσε οδηγίες, ώστε τα λείψανά τους να μην παραμείνουν σε δημόσια θέα, όπως γινόταν σε παρόμοιες περιπτώσεις, αλλά να παραδοθούν στους Χριστιανούς για ταφή σε κοινό μέρος, θέλοντας έτσι να αποκρύψει την εκτέλεση. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο χειρόγραφο, με την εκτέλεση διαφώνησε και ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄, ο οποίος, όταν πληροφορήθηκε τα γεγονότα, διέταξε την εξορία του Βασάφ εφένδη στη Βάρνα και ακολούθως τον αποκεφαλισμό του, καθώς και την εξορία στην Αδριανούπολη του πεθερού του, Παρτάφ εφένδη, που φαίνεται ότι είχε διαδραματίσει κάποιο ρόλο στη θανατική καταδίκη των Νεομαρτύρων. Οικτρό τέλος είχε και ο Τζελάλ μπέης, ο οποίος, αφού κλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη για να λογοδοτήσει για τη διοίκηση της Μάκρης, καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε. Αναφέρεται ακόμη, ότι ένας από τους δημίους, από τον οποίο ο Μανουήλ είχε ζητήσει να του επιτρέψει να προσευχηθεί, αλλά του αρνήθηκε, πέθανε τις αμέσως επόμενες ημέρες από την πανώλη, ενώ ενός δευτέρου στράβωσε το πρόσωπό του και παρέμεινε έτσι «θέαμα ελεεινό», για την υπόλοιπη ζωή του⁴⁴.

Ο Ιάκωβος συνέθεσε, κατ' εντολή του Επισκόπου Τραιανουπόλεως, ακολουθία προς τιμή των πέντε Νεομαρτύρων, αντίγραφα της οποίας διασώθηκαν στους ναούς της Μάκρης και της Σαμοθράκης. Την ακολουθία αυτή εξέδωσε, το 1941, ο Μυρτίλος Αποστολίδης, ο οποίος σχολίασε το μαρτύριό τους και παρέθεσε επίσης το κείμενο του μοναχού Ιακώβου με προσθήκες, πιθανότατα από κάποιο αντιγραφέα του, ενώ μία δεύτερη έγραψε προς τιμή τους ο υμνογράφος Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, το 1970. Αμφότερες επανεκδόθηκαν σε ένα τόμο, από τον Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως Άνθιμο, το 1997⁴⁵.

44. Ανωνύμου, «Λόγος διηγηματικός και εγκωμιαστικός εις τους Αγίους Πέντε Νεομάρτυρας, τους εκ Σαμοθράκης. Εγράφη υπό του μοναχού Ιακώβου Ιβηρίτου (Μετόχιον Άγιος Αθανάσιος Σαμοθράκης) εν έτει 1843», Θρακικά 39(1965)298-307.

45. Μυρτίλου Αποστολίδου, «Ανέκδοτος ακολουθία και εγκώμιον πέντε Θρακών Νεοφανών Μαρτύρων Μανουήλ, Γεωργίου, Μιχαήλ, Θεοδώρου και Γεωργίου», Θρακικά 16(1941)335-365· Γερασίμου Μικραγιαννανίτου, Ακολουθία των Αγίων ενδόξων πέντε Νεομαρτύρων των εκ Σαμοθράκης και εν Μάκρη αθλησάντων,

Η ύπαρξη των χειρογράφων με το μαρτύριο και την ακολουθία των πέντε, καθώς και της εικόνας τους φανερώνει, ότι τιμήθηκαν από την τοπική κοινωνία ως Άγιοι, αμέσως μετά το μαρτύριό τους⁴⁶. Ωστόσο, η επίσημη πράξη αγιοκατάταξης τους έγινε πολύ αργότερα από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μετά από αναφορά του Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως Ανθίμου, που εστάλη μέσω της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Τότε, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με απόφασή του ημερομηνίας 17 Μαΐου 1985, διακήρυξε και επίσημα την αγιότητά τους και όρισε να εορτάζεται η μνήμη τους την Κυριακή του Θωμά⁴⁷, όπως είχε καθιερωθεί από το 1981, από τη Μητρόπολη Αλεξανδρουπόλεως, αντί της 6ης Απριλίου, «λόγω του μεγαλοπρεπέστερου της ημέρας και της συμπίπτουσας αργίας»⁴⁸. Έκτοτε, τη μέρα αυτή τελείται στη Σαμοθράκη πανηγυρική θεία λειτουργία στον ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Χώρα και ακολούθως λιτανεύονται η εικόνα και η οστεοθήκη με τα άγια λείψανά τους. Σύμφωνα δε με το έθιμο, η πομπή σταματά στο παρεκκλήσι, που ανηγέρθη προς τιμήν τους στο τόπο του μαρτυρίου τους, όπου ο Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως διαμοιράζει στους παρευρισκόμενους κόκκινα αυγά του Πάσχα⁴⁹.

Αθήναι 1970, όπου παρατίθεται και φωτογραφία της παλαιάς εικόνας των Νεομαρτύρων· Μητροπολίτου Αλεξανδρουπόλεως Ανθίμου, Οι Άγιοι ένδοξοι πέντε Νεομάρτυρες εκ Σαμοθράκης, ό.π.

46. Σχετικά βλ. Μυρτίλου Αποστολίδου, «Ανέκδοτος ακολουθία», ό.π., σ. 335-339· Γιάννη Γκίκα, «Οι πέντε Νεομάρτυρες από τη Σαμοθράκη», Μακεδονική Ζωή 121(1976)14-15, όπου επίσης παρατίθεται φωτογραφία της παλαιάς εικόνας των Αγίων.

47. Ανωνύμου, «Ανεγνωρίσθησαν επισήμως ως Άγιοι οι πέντε Μάρτυρες της νήσου Σαμοθράκης», Ορθόδοξος Τύπος, 11.10.1985. Η σχετική Συνοδική απόφαση δημοσιεύτηκε από τον Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως Άνθιμο, Οι Άγιοι ένδοξοι πέντε Νεομάρτυρες, ό.π., σ. 7-8, και αναδημοσιεύτηκε από τον Θεοχάρη Σχίζα (επιμ.), Κύπρια Μηναία, τ. ΣΤ´, ό.π., σ. 78.

48. Μητροπολίτου Αλεξανδρουπόλεως Ανθίμου, Οι Άγιοι ένδοξοι πέντε Νεομάρτυρες, ό.π., σ. 9.

49. Ενδεικτικά βλ. Ανωνύμου, «Σαμοθράκη», Επιλογές (ένθετο περιοδικό εφημ. Μακεδονίας), 5.5.2001 (αρ. τεύχους 272, σ. 24-32), όπου παρατίθενται αρκετές φωτογραφίες από την πανήγυρη προς τιμήν των πέντε Νεομαρτύρων, την οστεοθήκη και την παλαιά εικόνα τους.

Στην Κύπρο ο βίος και το μαρτύριο του Μιχαήλ έγιναν γνωστά στα νεότερα χρόνια, λόγω της δημοσίευσης σχετικών μελετών σε βιβλία εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου, ή σε άλλα έντυπα⁵⁰. Η δε μνήμη του τιμάται την ημέρα του μαρτυρίου του, στις 6 Απριλίου, οπότε ψάλλεται ειδική ακολουθία, που συνετέθη από τον υμνογράφο Χαράλαμπο Μπούσια, το 1999⁵¹.

Οι Μάρτυρες του 1821

Παρά το γεγονός ότι, το 1821 στην Κύπρο δεν εκδηλώθηκε ένοπλη εξέγερση, οι τοπικές Αρχές εφάρμοσαν σειρά από μέτρα, που αποσκοπούσαν στον αποκεφαλισμό της εκκλησιαστικής και πολιτικής ηγεσίας και στον εκφοβισμό του πληθυσμού. Τα γεγονότα που ακολούθησαν αποτελούν την τραγικότερη πτυχή των μεγάλων δοκιμασιών του Ελληνισμού του νησιού, κατά τη διάρκεια των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Οι εκκλησιαστικοί ηγέτες, με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό και τους τρεις Μητροπολίτες Κιτίου Μελέτιο, Πάφου Χρύσανθο και Κυρηνείας Λαυρέντιο, καθώς και μεγάλος αριθμός προκρίτων, εκτελέστηκαν και οι περιουσίες τους δημεύθηκαν⁵². Τα λείψανα των Αρχιερέων και

50. Ενδεικτικά βλ. Ιωάννου Περαντώνη, Λεξικόν των Νεομαρτύρων, τ. Γ΄, ό.π., σ. 362· Ανδρέα Κυριακού, «Ο Άγιος Νεομάρτυς Μιχαήλ και οι συν αυτώ», Ορθόδοξη Μαρτυρία 17(1986)44-46· Κωστή Κοκκινόφτα, «Μιχαήλ Νεομάρτυς», Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τ. 15ος, Λευκωσία 1996, σ. 168· Του ιδίου, «Ο Κύπριος Νεομάρτυρας Μιχαήλ (†1835)», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 22(1996)257-264· Παπασταύρου Παπαγαθαγγέλου, Μορφές που άγιασαν την Κύπρο, ό.π., σ. 343-348, και σ. 566, όπου φωτογραφία της παλαιάς εικόνας τους· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Νεομάρτυρας Μιχαήλ (†1836)», Πολίτης, 22.4.2001.

51. Θεοχάρους Σχίζα (επιμ.), Κύπρια Μηναιά, τ. ΣΤ΄, ό.π., σ. 67-79, όπου παρατίθεται η ακολουθία και σχετική βιβλιογραφία για τον Άγιο. Η 6η Απριλίου ορίζεται ως ημέρα εορτασμού της μνήμης του Αγίου και στο Εορτολόγιον της Εκκλησίας της Κύπρου (Λευκωσία 2010, σ. 238).

52. Για τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Κύπρο την εποχή αυτή βλ. Ιωάννου Φιλήμονος, Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως, τ. Γ΄, Αθήνα 1860, σ. 258-262· Σπυρίδωνος Τρικούπη, Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως, τ. Α΄, Λονδίνο 1860, σ. 292-295· Γεωργίου Κηπιάδη,

μερικών προκρίτων τάφηκαν στο προαύλιο του ναού της Φανερωμένης, ενώ των υπολοίπων σε αυτά της Παλλουριώτισσας και των Αγίων Ομολογητών. Πολύ αργότερα, όταν έγινε η επέκταση του ναού της Φανερωμένης, το 1877-78, αυτά τοποθετήθηκαν σε λάρνακα κάτω από την Αγία Τράπεζα, όπου παρέμειναν μέχρι το 1930, που μεταφέρθηκαν στο Μαυσωλείο, το οποίο ανηγέρθη στον περίβολο του ναού⁵³.

Είναι γνωστό από διάφορες ιστορικές πηγές, ότι τις ημέρες των σφαγών οι Τούρκοι άσκησαν πίεση στους συλληφθέντες, για να εξομώσουν, με αποτέλεσμα τριάντα έξι από αυτούς να αρνηθούν τελικά τη χριστιανική πίστη και να σώσουν τη ζωή τους⁵⁴. Από τις πιο γνωστές περιπτώσεις εξισλαμισθέντων είναι αυτές των αδελφών Ανδρέα και Μάρκου Σολομωνίδη, οι οποίοι μετονομάστηκαν σε Χουρσίτ αγά και Μεχμέτ αγά αντιστοίχως. Αν οι Μάρτυρες του 1821 ακολουθούσαν το παράδειγμά τους, τότε είναι πολύ πιθανόν το ίδιο να έπραττε και ένα μεγάλο μέρος του χριστιανικού πληθυσμού του νησιού⁵⁵. Σε μια περίοδο μάλιστα, που οι

Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών, Αλεξάνδρεια 1888, σ. 7-24.

53. Για το ιστορικό της ταφής των Εθνομαρτύρων και της μετακομιδής των λειψάνων τους βλ. Γεωργίου Κηπιάδη, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 7-24· Ανωνύμου, «Η 9η Ιουλίου», Απόστολος Βαρνάβας 2(1930)433-440· π. Νικολάου Παναγή, Ο Ιερός Ναός Παναγίας της Φανερωμένης στη Λευκωσία της Κύπρου, Λευκωσία 2002, σ. 141-149.

54. «Τῆ ἐπιούσῃ ἐκατατομήθησαν καί ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἐκτός τριάκοντα ἕξ, τῆς δευτερευούσης τάξεως, ἐξομοσάντων δι' ἀδυναμίαν χαρακτηῆρος». Βλ. Ιωάννου Φιλήμονος, Δοκίμιον ιστορικόν, ό.π., σ. 262. Οι Φίλιππος Γεωργίου, Ειδήσεις Ιστορικαί περί της Εκκλησίας της Κύπρου, Αθήνα 1875, σ. 120 και Γεώργιος Κηπιάδης, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 27, σημειώνουν ότι εξισλαμίστηκαν «δι' ἀδυναμίας χαρακτηῆρος... περί τούς τεσσαράκοντα τόν ἀριθμόν», ο δε Γεώργιος Φραγκούδης, Κύπρις, Αθήνα 1890, σ. 352, αναφέρει την εκ παραδόσεως διασωθείσα μαρτυρία, ότι οι εκτελεσθέντες αρνήθηκαν «τήν προτεινομένην ἐξωμοσίαν».

55. Για τους αδελφούς Σολομωνίδη βλ. Κώστα Κύρρη, «Ανδρέας, Νικόλαος, Χριστόδουλος και Μάρκος Σολομωνίδη», Κυπριακαί Σπουδαί 33(1969)127-148· Αριστείδη Κουδουνάρη, «Πλείονα περί της οικογενείας των εξισλαμισθέντων

περισσότεροι από τους κατοίκους ζούσαν σε καταστάσεις αμάθειας και πνευματικού σκότους, εξαιτίας της τουρκικής κακοδιοίκησης, της ανυπαρξίας σχολείων, της φτώχειας και της εξαθλίωσης, ο κίνδυνος του μαζικού εξισλαμισμού, που θα οδηγούσε στον σταδιακό εκτουρκισμό, ήταν ιδιαίτερα μεγάλος. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα των Χριστιανών της περιοχής του Οφ στον Πόντο, οι οποίοι τον 16ο αιώνα εξισλαμίστηκαν μαζικά, μετά που ο Επίσκοπος τους Αλέξανδρος ασπάστηκε το Ισλάμ⁵⁶.

Ειδικότερα για τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό σώζονται δύο μαρτυρίες ξένων περιηγητών, του Άγγλου Τζων Κέιρν (John Carne) και του εβραϊκής καταγωγής προτεστάντη Ιωσήφ Γουώλφ (Joseph Wolf), οι οποίοι καταγράφουν τις τελευταίες συγκλονιστικές στιγμές του, και την αποφασιστικότητά του να εμπνεύσει με το μαρτύριό του. Όπως αναφέρει ο πρώτος, ο οποίος επισκέφθηκε τον Αρχιεπίσκοπο μερικές ημέρες πριν από την εκτέλεσή του, όταν τον ρώτησε, γιατί δεν μεριμνούσε για τη σωτηρία του, αφού η πολιτική κατάσταση ήταν τεταμένη και η ζωή του απειλείτο, ο Κυπριανός του δήλωσε ότι θα παρέμενε για να προσφέρει κάθε δυνατή προστασία στους κινδυνεύοντες Χριστιανούς και πως είχε αποφασίσει, αν χρειαζόταν, να θυσιαστεί μαζί τους⁵⁷. Ο δε δεύτερος, ο οποίος αφίχθη στη Λευκωσία λίγες ημέρες μετά τα γεγονότα της 9ης Ιουλίου, παρέχει τη συγκλονιστική πληροφορία για πρόταση στον Αρχιεπίσκοπο να ασπαστεί το Ισλάμ και να του χαριστεί η ζωή. Όπως σημειώνει, ο Κυπριανός απέρριψε χωρίς δεύτερη σκέψη τα όσα του προτάθηκαν και προσήλθε στο μαρτύριο με τις φράσεις: «Κύριε

Ανδρέα και Μάρκου Σολομωνίδη», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (13-16,1)(1988)459-468.

56. Κώστα Φωτιάδη, Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 215-216.

57. Για το κείμενο του Κέιρν βλ. John Carne, Letters from the East, v. II, London 1826, σ. 148-186. Ας σημειωθεί, ότι μετάφραση στα ελληνικά των εντυπώσεων του Κέιρν για το 1821 στην Κύπρο δημοσίευσε ο Νεοκλής Κυριαζής, «Letters from the East by John Carne Esq., sec. edition, vol. II, London 1826. Εκ της XXII επιστολής, σελ. 148-186», Κυπριακά Χρονικά 7(1930)43-75. Επίσης βλ. Γιώργου Πιερίδη, «Η κατάσταση στην Κύπρο κατά τις παραμονές της 9ης Ιουλίου 1821 και το δράμα του Κυπριανού», Φιλολογική Κύπρος (1971)52-53.

ελέησον, Χριστέ ελέησον», διδάσκοντας με το παράδειγμα της θυσίας του το μεγαλείο και την αλήθεια της χριστιανικής πίστης⁵⁸.

Είναι για τον λόγο αυτό, που η εμβέλεια της θυσίας των Μαρτύρων της 9ης Ιουλίου, οι οποίοι με την εμμονή τους στη χριστιανική πίστη στήριξαν το λαό και τον απέτρεψαν από τον εξισλαμισμό, συνέτεινε ώστε να θεωρηθούν από μερίδα πιστών ως Νεομάρτυρες. Γι' αυτό και σχεδόν αμέσως μετά το μαρτύριό τους, η μνήμη ειδικά του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού περιεβλήθη με το φωτοστέφανο του Ιερομάρτυρα, όπως από τους Αρχιμανδρίτη Θεοφύλακτο Θησέα και Έξαρχο της Αρχιεπισκοπής Ιωαννίκιο, οι οποίοι υπέγραψαν τη διακήρυξη των Κυπρίων φυγάδων για συμμετοχή στον αγώνα των Ελλήνων υπέρ της ελευθερίας, στις 6 Δεκεμβρίου 1821, σημειώνοντας δίπλα από το όνομά τους τη φράση: «Ὁ τοῦ ἁοιδ[ίμου] ἱερομάρτυρος Κύπρου Ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος»⁵⁹ και «Ὁ τοῦ ἱερομάρτυρος Κύπρου Κυπριανοῦ Ἰωαννίκιος ἔξαρχος»⁶⁰, αντιστοίχως. Κατά παρόμοιο τρόπο, ο Αρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος, στην έκδοση βιβλίου του, το 1842, σημείωσε ότι ήταν «Ἀρχιμανδρίτης τοῦ ἁοιδίμου ἱερομάρτυρος Κύπρου»⁶¹.

Επίσης, το 1928, με την ευκαιρία της εκταφής των οστών των Μαρτύρων της 9ης Ιουλίου, για να τοποθετηθούν στην κρύπτη του υπό κατασκευή Μουσουλίου, στο προαύλιο του ναού της Φανερωμένης, δημοσιογράφος της εποχής αναφέρθηκε σε δυνατότητα «προσκύνησις τῶν ἱερῶν ὀστέων τῶν Κυπρίων ἔθνομαρτύρων τοῦ 1821», διότι «τά ὀσῆα ταῦτα εἶναι πραγματικῶς λείψανα ἅγια»⁶².

58. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, «Ο περιηγητής Αιδ. Ιωσήφ Γουώλφ και η Κύπρος», Κυπριακά Σπουδαί 27(1963)11-22 [= Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Ἄρθρα, τ. Α΄, Λευκωσία 1972, σ. 318-329]. Τα κείμενα των Κείρν και Γουώλφ βλ. επίσης στον τόμο: Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 309-317.

59. Ιερωνύμου Περισιτιάνη, Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Αγγλικής κατοχής, Λευκωσία 1910, σ. 779-781, όπου δημοσιεύεται το έγγραφο και παρατίθεται φωτοτυπία του.

60. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 378, όπου παρουσίαση αντιγράφου του ίδιου εγγράφου.

61. Θεοφύλακτου Θησέως, Οικιακή Οικονομία, Αθήνα 1842, όπου η σχετική αναφορά βρίσκεται στην πρώτη σελίδα.

62. Ανωνύμου, «Ευκαιρία προς προσκύνησιν των ιερών λειψάνων των Κυπρίων Εθνομαρτύρων του 1821», Φωνή της Κύπρου, 12.5.1928.

Το 1941, δημοσιογράφος της ίδιας εφημερίδας σημείωνε, πως «τό καθήκον τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὴν ἱεράν μνήμην τοῦ Ἐθνομάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καί τῶν αὐτῶ συμμαρτυρησάντων» ἦταν «νά περιληφθοῦν μεταξύ τῶν Ἁγίων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας»⁶³. Παρόμοια ἦταν ἡ ἀπόψη τοῦ Χατζηαδάμου Χριστοφόρου ἀπὸ τὴν Ἀχνα, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε τὸ 1936 «φυλλάδα» με τὴν ἀκολουθία τῶν Μαρτύρων τῆς 9ης Ἰουλίου⁶⁴, τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε, τὸ 1954, ποιητικὴ σύνθεση στὴ δημοτικὴ με τίτλο: «Ἀκολουθία τοῦ Ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ»⁶⁵ καὶ ἄλλων⁶⁶. Ἐγίναν δε, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, εισηγήσεις στὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ὅπως μελετηθεῖ τὸ ζήτημα τῆς αἰγιοκατάταξής τους, ὅπως ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Μόρφου Χρῦσανθο, τὸ 1984 καὶ τὸ 1993, καὶ Λεμεσοῦ Αθανάσιο, τὸ 2001⁶⁷.

Τὴν ἀπόψη τῆς συμπερίληψης τῶν Μαρτύρων τῆς 9ης Ἰουλίου ἀνάμεσα στοὺς Νεομάρτυρες ἐνίσχυσε ἡ διακήρυξη τῆς αἰγιότητος κληρικῶν ποὺ ἐκτελέστηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1821 καὶ κατὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ τοῦ 1922, ὅπως τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (8 Ἀπριλίου 1921), τῶν Ἀρχιερέων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν τοπικὴ

63. Ἀνωνύμου, «Τὸ καθήκον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὴν ἱεράν μνήμην τοῦ Ἐθνομάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν αὐτῶ συμμαρτυρησάντων», Φωνὴ τῆς Κύπρου, 12.7.1941.

64. Χατζηαδάμου Χριστοφόρου, Ἡ Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων Μαρτύρων τοῦ 1821, Λάρνακα 1936. Τὴ φυλλάδα ἀναδημοσίευσε καὶ σχολίασε ὁ Λεόντιος Χατζηκώστας, «Μία φυλλάδα τῶν Ἐθνομαρτύρων», στὸν τόμο: Χρυσάνθου Κυπριανοῦ (ἐπιμ.), Συμπόσιον Λαογραφίας τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφικὴ Κύπρος», Λευκωσία 1972, σ. 51-65, ὁ ὁποῖος ἐξέφρασε τὴν ἀπόψη γιὰ τὴν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας διακήρυξη τῆς αἰγιότητος τῶν Μαρτύρων.

65. Κύπρου Χρυσάνθη, Στέφανος Ἀρετῆς, Λευκωσία 1954, σ. 27-34 [= «Ἀκολουθία τοῦ Ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ», Φιλολογικὴ Κύπρος (1971)182-190].

66. Γιὰ παράδειγμα βλ. Ἰωάννου Παρασκευοπούλου, «Νὰ ἀνακηρυχθεῖ εἰς Ἅγιον ὁ Ἐθνομάρτυς Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», Ἀγών, 8 Ἰουλίου 1982 [= Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρά, Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 491-492].

67. Γιὰ τὶς εισηγήσεις αὐτές βλ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρά, Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 493-496.

Εκκλησία, που επεκύρωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο (21 Σεπτεμβρίου 2000), και του Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομου και των συμμαρτυρησάντων με αυτόν κληρικών και λαϊκών από την Εκκλησία της Ελλάδος (5 Ιουλίου 1993)⁶⁸.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι παρόμοιο με το μαρτύριο του Κυπριανού και των άλλων κληρικών και λαϊκών της 9ης Ιουλίου 1821 ήταν και αυτό των Κυπρίων Μητροπολιτών Νικομηδείας (1791-1821) Αθανασίου Καρύδη και Δημητσάνης (1795-1821) Φιλοθέου Χατζή, οι οποίοι μαρτύρησαν το 1821 «υπέρ πίστεως και πατρίδος», ο μὲν πρώτος στην Κωνσταντινούπολη, ο δε δεύτερος στις φυλακές της Τρίπολης. Ο λαός τίμησε τους Μάρτυρες αυτούς ως Εθνομάρτυρες, αφού θεωρήθηκε ότι η θυσία τους ήταν για την ελευθερία και την πατρίδα.

Ο Αθανάσιος Καρύδης καταγόταν από τη Λάρνακα και σε νεαρή ηλικία μετέβη για σπουδές στη Βενετία, όπου υπηρέτησε ως εφημέριος στην ελληνορθόδοξη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Στη συνέχεια διετέλεσε γραμματέας του Μητροπολίτη Αθηνών και διδάσκαλος σε μία από τις ελληνικές σχολές που λειτουργούσαν στην πόλη, και ακολούθως προσήλθε στην υπηρεσία του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας και χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Λιβύης. Το 1791 εξελέγη Μητροπολίτης Νικομηδείας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όπου ανέπτυξε σημαντική δράση και ίδρυσε το πρώτο σχολείο της Νικομηδείας, το 1800.

Στο μεταξύ, μετά την έναρξη της Επανάστασης του 1821, οι Τούρκοι προέβησαν σε συλλήψεις των Αρχιερέων του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τελικά, στις 10 Απριλίου, απαγχόνισαν τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ και εκτέλεσαν τους Μητροπολίτες Εφέσου Διονύσιο, Αγκιάλου Ευγένιο και Νικομηδείας Αθανάσιο. Ο τελευταίος, ο οποίος ήταν μεγάλης ηλικίας, καχεκτικός, φιλάσθενος και εξουθενωμένος από τα βασανιστήρια, όπως γράφει ο αυτόπτης μάρτυρας Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, προσευχήθηκε λέγοντας μεγαλόφωνα: «Ω Θεέ μου, μη με παραδώσεις εις τα θηρία να με βασανίσωσι μέχρι τελευταίας

68. Για τις περιπτώσεις αυτές βλ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χριστοδούλου, Ο Εθνάρχης της οδύνης Γρηγόριος Ε΄, Αθήνα 2004, σ. 666-668· Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας της Ελλάδος, «Εγκύκλιος 2556», Εκκλησία 70(1993)433· Ανωνύμου, «Πατριαρχική και Συνοδική Κατάταξις εις το Αγιολόγιον της Ορθόδοξης Εκκλησίας των Αγίων Ιεραρχών Κρήτης», Ορθοδοξία 7(2000)381-384 [= Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ό.π., σ. 472-483].

αναπνοής, αλλά παράλαβε τώρα δέομαι την ψυχή μου εις χείρας σου εν ειρήνη», οπότε και εξέπνευσε⁶⁹.

Για τον Φιλόθεο Χατζή δεν έχουμε υπόψη μας πολλές πληροφορίες, όπως για τον τόπο καταγωγής και τα νεανικά του χρόνια, εκτός από το γεγονός ότι, στα τέλη του 18ου αιώνα, ήταν δευτερεύων των διακόνων του Κύπριου Οικουμενικού Πατριάρχη Γερασίμου Γ', με την υποστήριξη του οποίου εξελέγη Μητροπολίτης Δημητσάνης, το 1795. Υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και από τη θέση αυτή συνέβαλε στην επαναλειτουργία των μπαρουτόμυλων της περιοχής Δημητσάνης, που παρασκεύαζαν πυρομαχικά για τις ανάγκες του αγώνα.

Την παραμονή της Επανάστασης, οι Οθωμανικές αρχές, έχοντας διάφορες ενδείξεις για την επικείμενη έναρξή της, κάλεσαν τους Αρχιερείς και τους προκρίτους στην Τρίπολη, δήθεν «προς σύσκεψιν», στην πραγματικότητα, όμως, για να τους συλλάβουν, ως ομήρους. Εκφράστηκαν τότε ανάμεσα στους προσκληθέντες δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις: Η μεν πρώτη υποστήριζε, ότι έπρεπε να κρυβούν προσωρινά και στη συνέχεια να ενταχθούν στα σώματα των επαναστατών, η δε δεύτερη, ότι έπρεπε να αποδεχθούν την πρόσκληση, ώστε να παραπλανήσουν τις Αρχές και να δώσουν χρόνο, για την καλύτερη προετοιμασία του αγώνα. Τελικά, επεκράτησε η δεύτερη και μέχρι τις αρχές Μαρτίου 1821 μετέβηκαν στην Τρίπολη οι περισσότεροι από τους Αρχιερείς και τους προκρίτους, ανάμεσά τους και ο Φιλόθεος. Εκεί, τελικά φυλακίστηκαν σε ένα πολύ μικρό δωμάτιο δεκαοκτώ άτομα, ζώντας αλυσοδεμένοι μέσα σε τραγικές συνθήκες, μέχρι που αρκετοί απεβίωσαν, όπως και ο Φιλόθεος, στις 10 Σεπτεμβρίου 1821⁷⁰.

Επίλογος

69. Ανδρέα Μιτσίδα, «Ο Κύπριος την καταγωγήν Μητροπολίτης Νικομήδειας Αθανάσιος Καρύδης ο Εθνομάρτυς» στο βιβλίο: Τόμος αναμνηστικός επί τη πεντηκονταετηρίδι του περιοδικού Απόστολος Βαρνάβας (1918-1968), Λευκωσία 1975, σ. 339-360· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Εθνομάρτυρας Μητροπολίτης Νικομηδείας Αθανάσιος Καρύδης (1791-1821)», στον τόμο: Δήμου Λάρνακας, Πρακτικά Δεύτερου Κιτιακού Συμποσίου, τ. 2ος, Λάρνακα 1999, σ. 177-194·

70. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Μητροπολίτης Δημητσάνης Φιλόθεος Χατζής ο Εθνομάρτυρας», Απόστολος Βαρνάβας 54(1993)119-125, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Η επίδραση, που άσκησε ο τρόπος ζωής και η θυσία των Νεομαρτύρων ανάμεσα στους Χριστιανούς στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη διάσωση και διαφύλαξη της ελληνορθόδοξης συνείδησής τους. Σε μια εποχή κατά την οποία κέντρο και συνισταμένη της ζωής τους ήταν η Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία αναζωογονούσε με την πνευματική της δύναμη το εθνικό σώμα, οι Νεομάρτυρες αποτέλεσαν πρότυπο για τους πιστούς, που αγωνίζονταν να διατηρήσουν τη χριστιανική τους πίστη, και μαζί με αυτήν και την εθνική τους συνείδηση. Με τη θυσία τους συνέβαλαν ακόμη στον περιορισμό του κύματος του εξισλαμισμού, που σε ορισμένες περιοχές είχε πάρει τη μορφή χιονοστιβάδας, αφού πόλεις και χωριά της Μικράς Ασίας, της Παλαιστίνης, της Θράκης και της Αλβανίας αποδέχθηκαν τον Ισλαμισμό και σταδιακά οδηγήθηκαν στον εκτουρκισμό.

Το ίδιο συνέβη και στην Κύπρο, οι κάτοικοι της οποίας ζούσαν μέσα σε πολύ δύσκολες συνθήκες φτώχειας και εξαθλίωσης. Το αποτέλεσμα ήταν να προσχωρήσουν ομαδικά στο Ισλάμ πολλοί κάτοικοι χωριών της Τηλλυρίας, της ορεινής Πάφου, της Λεμεσού και της Μεσαορίας, αφού έτσι τα οφέλη που είχαν από την ένταξή τους στην κυρίαρχη τάξη τους επέτρεπαν τουλάχιστον να επιβιώνουν. Δυστυχώς με την πάροδο του χρόνου η πλειονότητά τους υιοθέτησε τον ισλαμικό - τουρκικό πολιτισμό και εκτουρκίσθηκε⁷¹.

Βέβαια δεν υπήρχε ειδικός μουσουλμανικός νόμος ή διάταγμα που να επιβάλλει στους Χριστιανούς τον εξισλαμισμό τους. Το Κοράνι, άλλωστε, συνιστούσε την ανεκτική στάση έναντι των Χριστιανών, όταν αυτοί υποτάσσονταν και ζούσαν ειρηνικά. Οι εξισλαμισμοί, όμως, γίνονταν σε μεγάλη έκταση, παρά το γεγονός ότι ήταν επισήμως παράνομοι. Μπροστά σε αυτόν τον θανάσιμο κίνδυνο

71. Από την πλούσια βιβλιογραφία που υπάρχει για το θέμα αυτό βλ. Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, «Πρόσφατοι εξισλαμισμοί αγροτικού πληθυσμού εν Κύπρω», Κυπριακά Σπουδαί 29(1965)43· Κώστα Κύρρη, «Περί του εξισλαμισμού μέρους των εν Κύπρω ηγετικών τάξεων κατά το 1570-71 κ.ε. και περί της εθνικής προελεύσεως της μουσουλμανικής κοινότητας της νήσου», Μόρφωσις 24/281(1968)8-10, 24/282-283(1968)13-17, 25/284(1969)9-11, 25/285-286(1969)10-14 και 25/287(1969)8-10, 15· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Λινοβαμβακισμός στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960) και η μελέτη του Μίτσελ», Πολιτιστική Κύπρος 3(1997)48-63, 4(1997)45-52· Φαίδωνος Παπαδοπούλου, Τούρκοι, Μουσουλμάνοι ή Κρυπτοχριστιανοί (Λινοβάμβακοι);, Λευκωσία 2002.

υψώθηκε ως μόνη αντιστασιακή δύναμη η θυσία των Νεομαρτύρων, που ενίσχυσε τη θρησκευτική και εθνική συνείδηση των υποδούλων. Άνθρωποι κάθε ηλικίας, απλοί και καθημερινοί, άνδρες και γυναίκες, οι περισσότεροι με ταπεινά επαγγέλματα και χωρίς ευρεία μόρφωση, οι Νεομάρτυρες δίδασκαν έμπρακτα την υπεροχή της θρησκείας τους, έναντι αυτής του κατακτητή. Χωρίς να έχουν πάρει τα όπλα, με άκρα ταπείνωση, υπομονή και καρτερία, αρνούσαν να εξομώσουν και εξευτέλιζαν τους δημίους τους. Διακήρυσσαν έτσι το μεγαλείο και την αλήθεια της χριστιανικής πίστης, γεγονός που στήριζε τους υποδούλους, ώστε να επιδεικνύουν μεγαλύτερη εγκαρτέρηση στα δεινά της σκλαβιάς. Οι τάφοι και τα λείψανά τους έγιναν γι' αυτούς πηγή ευλογίας, παρηγοριάς και αγιασμού, οι δε βίοι τους απέβησαν οι πλέον διαδεδομένες ψυχωφελείς διηγήσεις της εποχής.

Από την κυπριακή ιστορία της περιόδου της Τουρκοκρατίας γνωρίζουμε ότι οι κάτοικοι πολλών χωριών του νησιού είχαν εξισλαμιστεί επιφανειακά, ενώ ταυτόχρονα διατηρούσαν στα κρυφά την πίστη των πατέρων τους. Δυστυχώς, όμως, η φαινομενική αυτή αποδοχή του Ισλάμ οδήγησε στον σταδιακό εκτουρκισμό τους και στην οριστική απώλειά τους για τον Ελληνισμό. Μπροστά σε αυτό το φαινόμενο ορθώθηκε η δύναμη της θυσίας, τόσο των Νεομαρτύρων, όσο και των Μαρτύρων του Ιουλίου του 1821, οι οποίοι με την ομολογία της χριστιανικής τους πίστης και τον θάνατό τους τόνωσαν το φρόνημα του λαού, για να μείνει σταθερός στην πίστη του. Χωρίς τη θυσία τους είναι τελικά αμφίβολο αν η Κύπρος θα διετηρείτο χριστιανική και ελληνική μέχρι τις μέρες μας.

Δημοσιεύτηκε στον τόμο: Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Επιστημονικός Τόμος, Λευκωσία 2012, σ. 705-749.